

**DOĞU İLE BATI ARASINDA BİR AYDIN
-MUHAMMED ALEXANDER RUSSELL WEBB EFENDİ-**

**“An Intellectual Among East And West:
Mohammed Alexander Russell Webb Efendi”**

*İlhan EKİNCİ**

Özet

Muhammed Alexander Russell Webb Müslüman olduktan sonra 1893'te Amerika'da İslâm'ı yaymak için faaliyetlere girişmişti. Bu çalışmalarında bir çok problemlerle karşılaşmıştır. Bu problemler; Hint Müslümanlarının desteklerini çekmeleri, İslâmiyeti yayma faaliyetlerinin Amerikan toplumunda istenilen yankıyı yapmaması, veya bu yankıların genellikle tepki şeklinde oluşu olarak ifade edilebilir.

Webb, propaganda hareketini yürütürken İslâm dünyasının ayakta kalan tek siyasî gücü olan Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Fakat Osmanlı yardımı da sürekli ve büyük çapta olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin düzenli ekonomik desteğini çekmesi onun faaliyetlerini yavaşlatmıştır. Bütün bunlar Webb'i, hedeflediği misyonunu gerçekleştirmekten uzaklaştırmıştır.

II. Abdülhamit'in temkinli, ölçülü ve realist politikası ile Webb'in yeni girdiği dinin heyecanı ile hedeflediği büyük misyonu arasında bir diğer deyişle Osmanlı Devleti'nin siyasal bakışı ile Webb'in dinî bakışı arasında çok fark vardır. Ortak noktalar ve birliktelik bu yüzden kısa olmuş ve sembolik düzeyde kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Alexander Russell Webb, İhtida, Pan-İslamizm, Amerika'da İslam, II. Abdülhamid, Misyoner

Abstract

After converting into Islam, Mohammed Alexander Russell Webb started the activities to spread Islam in the USA in 1893. While performing his activities, he faced a lot of problems. One of these problems was that the Indian Muslims stopped supporting him. The other problem he confronted was that he couldn't affect the American society as much as he desired. Moreover, the reflections were mostly negative. Webb asked for help from the Ottoman State, which was the only political power in the Islamic world. However, the support of the Otoman Government couldn't go on for a long time and the support wasn't so considerable either. The ceasing of the regular support by the Ottoman State caused his activities to slow down. There was a big difference between the points of views of Abdulhamit II and Webb. While Abdulhamit II followed a quite realist, moderate and balanced policy, Webb who undertook and aimed a mission enthusiastically had a different points of view for the religion. In other words, there was a significant difference in the point of views of the Otoman State and that of Webb's. Therefore, there were very few points that both sides agreed upon symbolically, and collaboration didn't last long.

Keywords: Mohammed Alexander Russell Webb, becoming Mussulman, Pan-İslamism, Islam in America, II. Abdulhamid, Missionary

Giriş

Genel olarak Batı'nın Doğu'yu algılama şekli olarak görülen oryantalizm hakkında pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Hem oryantalizmin hem de bu bakışı eleştiren çalışmaların temel kaynakları doğu hakkında yazmış olan Avrupalı bilim adamlarının çalışmaları, yazar ve seyyahların eserleridir. Batı dünyası bu çalışmalara dayanarak doğuyu fakat özellikle doğu karşısında kendi duruşunu, kendi medeniyetini, bakış açısını tartışmakta ve sorgulamaktadır. Bu sorgulamanın diğer bir kaynağı ve ucu da batının doğu tarafından algılanışı, buna ait doğulu bilim adamlarının yapmış oldukları çalışmalarıdır. Fakat bu iki medeniyetin, insanların kendi medeniyetleri çerçevesinde oluşturdukları iki farklı coğrafi kavramın(Doğu-Batı), dinin (İslâm-Hıristiyan, Hıristiyan-Budist) ve bunun gibi her türlü farklılaşmanın, buna ne ad verilirse verilsin, zaman ve mekanca değişiklik gösterse de karşılaştıkları (kesiştikleri) bir boyut vardır. Bu karşılaşma durulan yere ve değerlendirmeye göre bazen çatışan kültürler, bazen ortak noktalar, kesişme noktası, kırılma noktası gibi çok farklı şekillerde ifade edilmiştir. Nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin her iki medeniyete de bu orta veya ortaya yakın noktalardan bakanlar olacaktır.

Medeniyetler arası çatışma ve mücadele tezlerinin yükseldiği ve güçlü bir şekilde dile getirildiği günümüzde bu medeniyetlerin ve çatışmaların merkezi güçlerinden birisi de din olduğu görülmektedir. Medeniyetin ve farklılaşmanın merkezinde yer alan din, mücadelenin, çatışmanın en önemli zeminlerinden birisidir. Batı ile Doğu veya Hıristiyanlık ile İslâm arasındaki karşılaşma da bu merkezdedir. Devletler ve toplumlar düzeyinde olmasa da ferdi olarak Hıristiyan iken İslâm'ı veya Müslüman iken Hıristiyanlığı seçen insanların bu iki medeniyet karşısında aldıkları tavır ve tutumlarını, seçiş sebeplerini anlamak bize, hem ihtidanın medeniyetler çatışmasındaki yerini hem de daha geniş anlamıyla medeniyetler mücadelesi konusundaki tezleri değerlendirme konusunda çok küçük de olsa bir referans olabilir. Mühtediler çoğu defa “ben ve öteki” arasında duran, her ikisine ait ya da her ikisine de ait olmayan, bazen coşkulu, genelde de şüpheyle yaklaşılan üçüncü bir taraf olarak algılanmışlardır. Bu durum yalnız ihtida edenler için değil şartlara göre artıp azalmakla birlikte İslâm coğrafyası içinde kalan Hıristiyanlar ile Batı coğrafyası içinde kalan Müslümanlar için de böyledir. Onların tanıklığı ve düşünceleri Doğu-Batı çizgisinin ayrımında ve birbirlerini tanımlamalarında önemli bir yer tutmaktadır¹.

Bu çalışma, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Müslüman olan ve böyle bir noktada duran Amerikalı Muhammed Alexander Russell Webb'in gözüyle Batı medeniyeti ve değerleriyle Doğu arasında nasıl bir karşılaştırma yaptığını anlamaya çalışmaktadır. Yalnız çalışma, Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri ölçüsünde, konsolos ve elçiliğin Webb'i takip ettiği ve merkeze gönderdikleri belgelere dayalı olarak yapıldığı için, onların seçmiş veya derlemiş olduğu bilgiler merkezli olacaktır. Dolayısıyla diplomatlar kendi dikkatlerini çeken hususlarda merkezi bilgilendirme eğiliminde olduklarından için Webb'e biraz da Osmanlı memurlarının gözünden yaklaşmış olması kaçınılmazdır.

1. Alexander Russel Webb ve İslâmiyet'e Girişi

Alexander Russel Webb 1846 yılında bir gazetecinin oğlu olarak Hudson'da doğmuştur. Babası Hudson Daily Star gazetesinin editörüyüdü. Kardeşi Edward C. Webb, San Francisco'nun önde gelen fizikçilerindendir². Eğitimini tamamladıktan sonra genç yaşta yazı hayatına atılan Webb, düzgün ifadesi ve güçlü kalemıyla dikkati

* Dr. OMÜ, Ordu Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ekincilhan@hotmail.com

¹ Bunlardan Faslı bir Müslüman iken Hıristiyanlığa geçen ve Fransisken rahibi olan J. Abdel-Jalil hakkında; Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm*, İstanbul 2001, s. 74.

² Cezmi Eraslan, “Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası ve Osmanlı Devleti'yle İlişkileri (1893-1896)”, *İlmi Araştırmalar* 2, İstanbul 1996, s. 84-85.

çekmiştir. 1883 yılında Missouri Republican gazetesine geçmiştir. Bu gazetenin editörü iken Eylül 1887 yılında Filipinlere Amerika'nın Manila konsolosluğunu atanmıştır. Ortodoks Presbiteryen mezhebine mensuptu. Umduğunu bulamadığı bu dinden sonra arayışlarını sürdürmüştür. Webb, Manila'da 1887-1892 arasında altı yıl yoğun olarak dini araştırmalarda bulundu. Görevinden arta kalan zamanlarda yapmış olduğu araştırma ve incelemeler sonucu 1888 yılında Müslüman olmuştur³.

Aleksander Webb'in Müslüman olması ve dikkatleri çekmesi üzerine gazeteler onun Manila'ya görevli olarak gitmeden ve Müslüman olmadan önceki hayatıyla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu haberlerden ve Muhammed Webb'in aynı zamanda kendi ifadelerinden uzun zamandır din ve inançlar konusunda büyük bir arayışta olduğu, bir çok din ve mezhebi incelediği görülmektedir. Aleksander Webb ömrünü, dünyadaki büyük dinleri araştırmakla geçirmiş ve dini araştırmalar yapmak için kurulmuş olan St. Lui'deki bir cemiyete üye olmuştur⁴. Bu topluluğun bir üyesi olarak çok çeşitli kaynaklardan beslenen, farklı fikir ve düşüncelerle karşılaşan Aleksander Webb'in muhtemel en az tanıdığı dinin İslâm olduğu anlaşılıyor. Aleksander Webb'in St. Lui'de üyesi olduğu cemiyet kırk kadar üyeden oluşmaktaydı. İçlerinde doktorlar, hukukçu ve gazeteciler bulunduğu gibi kongre görevlileri ve Missouri Yasama Meclisi üyeleri, Centenary Metodist Kilisesi rahipleri ve subaylar da vardı⁵. Entellektüel seviyesi yüksek, farklı meslek ve gruplardan kişilerin yer aldığı bu topluluk düşünce ve inanç bakımından da (Amerika'nın çeşitliliğini yansıtan bir şekilde) farklılıklar göstermekteydi. Çünkü içlerinde Hıristiyan, protestan, musevi, materyalist, spritualist, ateist, agnostik ve başka din veya felsefi fikirlere sahip olanlar vardı. Bu grubun çalışmaları başta Aleksander Webb olmak üzere topluluğun üyeleri arasında çeşitli etkilere sebep olmuştu. Bazıları Budizm'e bazıları da spritualizme inandıkları halde bir çoğu metodist ve presbiteryen mezheplerinde kalmışlardı. Materyalist ve ateistlerin hemen tamamı fikir değiştirerek ölümden sonra yaşama, mutlak bir gerçeğin var olduğuna inanmaya başlamışlardı⁶.

St. Lui'de yayınlanan Republic Gazetesi, Aleksander Webb'in Amerika'daki bir arkadaşına gönderdiği mektubu kaynak olarak göstererek onun gelecekteki planları ve düşünceleri hakkında bilgi vermiştir. Buna göre; "*Webb'in arkadaşlarından birisi, onun Amerika'dan gittiği zaman Müslüman'dan ziyade Budist olduğunu fakat Budistliğinin bu dine mensup olanlar tarafından pek onaylanmadığını, kendisinin Budizm'in bazı temel esaslarını tanımadığını söylemiştir. Aleksander Webb, Filipinlere gitmeden önce Tevrat ve İncil'i ise fazlasıyla araştırmış ve öğrenmişti*"⁷.

Webb İslâmiyet ile A.B.D'nin Manila konsolosluğunu gittiği Filipinlerde karşılaşmış ve Müslüman olmuştur. Kendi ifade ve demeçlerinden bu dini tercih edişindeki bazı psikolojik, sosyal ve ekonomik sebepler anlaşılmaktadır. Bunların başında Hıristiyanlığın uygulamaları ve Amerika'da görülen sosyal ve ekonomik problemlerin geldiği söylenebilir.

³ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 85; 1888 yılından itibaren kendisini resmen Müslüman kimliği ile tanıtan ve Muhammed adını alan Alexander Russell Webb, Amerika'da Afrika kökenli gelişen İslâmlaşmanın dışında, ihtida eden ilk Avrupa asıllı Amerikalı olarak belirtmektedir. Richard Brent Turner, *Islam in The African-American Experience*, Indianapolis, s. 65.

⁴ BOA, Hariciye Siyasiye (Hr.Sys), 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahriratu.

⁵ BOA, Hr.Sys, 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahriratu.

⁶ Topluluktaki spritualistler fikirlerinde en az değişim geçirenlerdi. BOA, Hr.Sys, 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahriratu.

⁷ BOA, Hr.Sys, 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahriratu; Webb'in papazlık eğitimi gördüğü ve bir kiliseye tayin edildiği hakkında; C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 85, dipnot 20.

Muhammed Webb'in İslâm dinini seçmesindeki sebeplerden birisi de Hıristiyanlık'ın, hayatın gerçeklerinden uzaklığı ve psikolojik olarak kendi duyarlılıklarına hitap etmemesidir. O bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Presbiteryenler mabedinde baş rahibin uzun ve gittikçe sıkıcı olan vaazını büyük bir ıstırapla dinlerdim. Bu konu yerine kuşların Allah tarafından takdis edilmiş olan nağmelerini dinlemeyi, güneş ve çiçeklerin parlak manzaralarını görmeyi arzu ediyordum. Hıristiyan dininin kaidelerinde ciddi kanaat, akıl ve hikmete uygun bir şey bulmaya boş yere çalıştıktan sonra Budizm'i tetkik ettim. Ruhun ebediliğine tamamiyle kanaat getirdim ve İslâm dininin bütün bu istenilen şartları ve vasıfları içerdiğini anladım⁸.

Hıristiyanlıktan sonra Batı Medeniyetine komşu bir coğrafyayı- veya İslâm dünyasını- atlayarak Budizm'i, Zerdüştlüğü incelemesi ve bu dinleri inceledikten sonra İslâm'a yönelmesi dikkat çekicidir⁹. Keza, Webb'in her üç dinde de olan *ruhun ebediliğine* olan inanca, Müslüman olmadan önce Budizm kanalıyla inanması da bu merkezdedir. Bunun sebebinin Müslüman olmadan önce Webb'in İslâm'ı, dünyadaki bütün dinlerden alınan inanç ve kurallarla oluşturulmuş toplama bir din olarak görmesi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca İslâm hakkında verilen bütün bilgiler bu dinin aleyhindeydi. Webb bu sebeple İslâmiyet'e, doğrudan bağ kuruncaya yani, Manila'ya konsolos olarak gidinceye kadar ilgi göstermemişti¹⁰. Bir çok din ve felsefi görüşü araştırdıktan sonra adeta en son İslâm'a yönelmesi Batı'nın İslâm karşısındaki tavır ve durumundan kaynaklanmıştır.

Edward Said, Batı aydınının arayışlarında İslâm'ı atlayarak Budizm, Zerdüş't gibi dinlere gitmesinin sebeplerinden biri olarak, oryantalistlerin onsekiz ve ondokuzuncu yüzyılda doğuya bakışlarını ifade eden, "*Asya'nın yardımıyla Avrupa'nın yeniden yaratılması*" fikri olduğunu vurgulamaktadır. Buna Batı'nın yeniden yapılandırılmasında doğunun katkısını belirleme de denilebilir. Batı bilim adamları, Hindistan'ın dikkatle araştırılması gerektiğini hararetle tavsiye ediyorlardı. Çünkü onlara göre; Batı kültürünün maddeciliğini ve mekanikliğini (ve Cumhuriyetçiliğini) ancak Hint dini (mistizmi) yenebilirdi. Bu yenilgi sonucunda ortaya yepyeni baştan yaratılmış bir Avrupa çıkacaktı¹¹. Arka planında yeni bir Amerika yaratma veya Amerika'yı yeniden yaratma fikirlerinin olduğu bu yeniden yapılandırma düşüncesi, Webb'de, Hıristiyanlığın yerine İslâm'ı Amerikan toplumuna yayma ve uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle aşağıda ifade edilecek olan Hint ilişkisinde, Batı'ya önerdiği yeni sosyal düzen reçetesinde bunu daha açıkça görmek mümkündür.

Muhammed Webb'in de devrin şartları içerisinde Batı'daki aydınların Doğu'ya bakışlarından etkilenmesi kaçınılmazdır. Onun da oryantalizmin doğuya açılan yeni pencere ve ufuklarından ilham almış olması mümkündür. Başlangıçta İslâm'a yönelişinin arka planında Batı'nın doğuya bakışı yani oryantalizmin bu yüzyılda değişmeye başlayan yüzünün etkisi olabilir. Çünkü bu değişim, aradaki fark Batı lehine bozuldukça, doğu tehlike olmaktan çıkınca daha iyi, daha az korkutucu ve daha araştırmacı bir biçime bürünmekteydi. Artık Batılı aydınlar Doğu karşısında korkutucu üstünlükleri değil ortak değerleri görmeye başlamışlardı. Her iki din de evrensel ve

⁸ Alıntılar Osmanlıca çevirilerinden sadeleştirilerek verilmiştir. Webb'in "*Islam in America*" adlı kitabı ile bilgiler; BOA, Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁹ C. Eraslan, *Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası*, s. 85; Mirza Abdurrahim, *Amerika'da İslâmiyet*, (Tercüme İsmetzade Dr. Mehmet Arif), İstanbul 1311, s. 16; Alexander Webb'in Amerika'ya gittikten sonra çıkardığı gazete vasıtasıyla bilim adamlarını davet eden çağrısını alarak New York'a giden ve burada sekiz gün kalan Mirza Abdurrahim'in bu risalesi tamamiyle Webb'in çalışmaları çerçevesindeki izlenimlerini içermektedir.

¹⁰ M. Abdurrahim, *Amerika'da İslâmiyet*, s. 16-17.

¹¹ Edward Said, *Oryantalizm*, İstanbul 1991, s. 189-190.

nihai doğrulara, Tanrı'nın son sözüne sahip olduğunu iddia ediyor ve bunu dünyanın öteki kesimlerine götürmeyi hedefliyordu. Kıyamete, ahrette ceza ve ödüle ilişkin Hıristiyan ve İslâm düşünceleri tıpatıp aynı olmamakla birlikte temelde benzerdi. Cennetleri önemli ölçüde farklı, fakat cehennemleri büyük ölçüde aynıydı. Yalnız bu benzerlikler arttığı ölçüde, birbirinin alternatifi olma fikrini de güçlendiriyordu. Ayrıca tarihî olarak mücadele eden iki düşman güçtü¹².

Haydarabat konferansında İslâm'ı seçişi ile ilgili olarak ise şunları söylemişti; *Hıristiyan memleketinde doğmuş bir Amerikalı ve Protestan kilisesinin kaynakları, kültürü (saçmalıkları) ile beslenmişken hangi sebepten dolayı İslâm dinini seçtiğim soruluyor. İslâmiyet'i kabul edişim araştırmalarım sonucu olmak üzere İnsanların ihtiyacı için en kabule şayan ve yegane din oluşunu anladığım içindir. İslâmiyet'i heyecanla fakat gerçeklere tam vakıf olarak anlamak arzusuyla gösterdiğim çaba ve araştırmalarım sonucu kabul ettim...*¹³.

2. Muhammed Webb'in Hindistan Faaliyetleri ve İzlenimleri

Amerika'nın Manila konsolosu iken 1891'de Bombay'ın önde gelen Müslüman simalarından Bedreddin Abdullah ile tanışıp mektuplaşmaya başlamıştır. Bombay'da Belediye Meclis üyesi ve aynı zamanda bir yayıncı olan Bedreddin Abdullah, gazetesinde onun bir çok mektubunu yayınlamıştır. Hindistan'daki Müslüman aydınlar ve tüccarlarla ilişki içerisine giren Webb, burada samimi Müslümanlardan oluşan bir çevre edinmiştir. Müslüman tüccarlardan aslen Medineli olan Hacı Abdullah Arab¹⁴ da bunlardan birisiydi. Muhammed Webb'i görmek için Mart 1892'de Manila'ya giden ve Webb'in evinde misafir kalan Hacı Abdullah, ona Amerika'da İslâm propagandasının detaylarını sormuştu. Servetinin üçte birini bu çalışmalara ayırmaya karar verdiğini belirten Abdullah Arab, Webb'in üç yıl için gerekli gördüğü 30.000 dolar tutarındaki harcamalarını rahatça karşılayabileceklerini ifade etmişti¹⁵. Webb'i "*karşılaştığım en asil, en yüce, en zengin bir adam için dinini olabildiğince yaşayan bir örnek, işinde aktif, bir çocuk kadar saf ve aklın alabileceği kadar kendini dine adanmış bir insan*" olarak tarif eden Hacı Abdullah Arab, 6 Eylül 1892 tarihi itibarıyla ona üç yıllık çalışmalarının finansı için 30.000 dolar maddi yardım sağlamayı- gazete, basımevi, konferans salonu, Webb'in ailesinin geçimi (ayda 200 doların Webb'in konsolosluktan emekli olacağı güne kadar düzenli olarak ödenmesi) dahil olmak üzere- taahhüt etmiştir. Yine bu taahhüt ile ilgili olarak temel kitapları İngilizce'ye çevirecek, çeşitli mekanlarda konferanslar vererek çalışmalarına yardımcı olacak din alimleri de gönderecekti. Webb'e Amerika'daki faaliyetlerini yürütme görevi veren bu anlaşma bizzat Hacı Abdullah'ın isteğiyle 3 yıldan 5 yıla çıkarılmıştı¹⁶.

Eşi ve üç çocuğu da İslâmiyet'i kabul eden Muhammed Webb¹⁷ konsolosluktan istifa ederek bu dini yaymak için Amerika'ya dönmeye karar vermişti. Anlaşmaya göre Hacı

¹² Bernard Lewis, *Çatışan Kültürler*, İstanbul 2002, s. 8.

¹³ BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

¹⁴ Hacı Abdullah Arab hakkında elçilik şu bilgileri vermişti: "*Bu adamın macerası pek dikkat çekicidir. Kendisi zengin bir adamın oğlu olup bütün servetini fakirlere ve muhtaçlara yardım yoluyla sarf ve telef ettikten sonra ormanlara çekilip vaktini dini ibadet ve incelemelere hasretmiştir. Daha sonra dostlarının ricasıyla halk ile yeniden irtibata geçmiş ve bir yıl sonra yeniden servetine sahip olmuştur. Halen kendisinin birçok gemisi, her yıl hac mevsimi bir çok hacıyı Mekke'ye nakleder ve Bombay-Cidde ve Medine'de müteaddit emlak ve akarı vardır*"; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Ya.Hus, 232/108, 12 ve 27 Eylül 1893, *Washington Sefareti Tahrirati*.

¹⁵ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 85; BOA, Hariciye Siyasiye (Hr.Sys), 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

¹⁶ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 85-86.

¹⁷ Mirza Abdurrahim, üç kız bir erkek çocuğu olan Webb'in kızlarından birisi kendisi Müslüman olmadan önce evlendiği için ihtida etmediğini, Webb'in eşinin, İslâm'ı ilk önceleri kabul etmek istemediği fakat

Abdullah, Hindistan ve Burma'da üyelerden gerekli parayı temin ettikten sonra Webb'e istifa etmesi için haber gönderecekti. Gerekli desteği bulamadığı anlaşılan Hacı Abdullah'ın Webb'in ülkeye gelmesi ve konuşmalar yaparak Müslümanları geniş çaplı yardıma ikna etmesinden sonra bir şeyler yapılabileceğini göstermiştir¹⁸. Webb Hacı Abdullah'ın finanse ettiği bir Hindistan gezisine çıkmış Poona, Bombay, Kalküta, Haydarabad ve Madras'ta bir çok konuşma yapmıştır. Burada zengin ve dindar Müslümanların katıldığı bir oniki kişilik bir komiteyi Aralık 1892'de tertip etmeyi başarmıştı¹⁹.

Muhammed Webb Hint Müslümanlarının davetlisi olarak gittiği Hindistan'da bir süre kalmış bir çok şehri dolaşmıştır²⁰. Hindistan'da çeşitli toplantılara katılmış ve seri konferanslar vermiştir. Hindistan'da yaptığı konuşmaları genelde İslâmiyet'i kabul edişi, İslâm ve Hıristiyanlığın yakın ve farklı oldukları noktalar, Hıristiyanlık ve Batı medeniyeti hakkındaki eleştiriler ve Müslümanların bu konudaki sahip oldukları yanlış kanaatlerini düzeltme ve Batının "Müslüman" imajı üzerinedir. Ayrıca İslâm'ın tarihsel süreci ve bu süreçteki kalıplaşmış, gelenekselleşmiş yanlışlıklar, Amerika'da İslâmiyet'in yayılması ve uygulanması ile ilgili düşüncelerini de bu konferanslarda ifade etmiştir²¹.

Aleksander Webb'in durumu ve görüşleri Hindistan'daki Müslümanlar arasında dikkat çekmiş ve merak uyandırmıştır. İslâm'ı seçen hem aydın hem de diplomat kimliği taşıyan bir batılının Müslüman oluşu, Batı medeniyetinin siyasî, ekonomik, askerî ağırlığı ve hakimiyeti karşısında ezilen Müslüman kitleler için bir teselli, haklılık ve direnç, çıkış yolu, fakat en azından gururlarını okşayan bir övünç kaynağı olarak görüldüğü anlaşılıyor. Batı medeniyetinin ve Hıristiyanlığın, İslâm dini ve Müslümanların ikinci sınıf olduğu ve üstünlük iddialarının çok belirgin bir şekilde vurgulanmaya başladığı ondokuzuncu yüzyılın sonunda Batılı bir Müslüman'ın fikirleri ve doğuyu algılayışına ilgi duyulacağı açıktır. Bu ilginin popüler düzeyde kalmadığı ve Hindistan'daki fikir hareketlerinden etkilendiği ve onu etkilediği ifade edilmektedir²².

Webb'e yalnızca Hint Müslümanları ilgi göstermeyecektir. İngiltere hükümeti gezileri sırasında onu takip ettirmiştir²³. Webb, Kalküta Medrese-i Kebir öğrencilerinin, okulun büyük salonunda bir konuşma yapma isteklerini kabul etmişti. Fakat durumdan haberdar ve rahatsız olan İngilizler bu salonda dinî ve siyasî meseleleri konuşmanın yasak olduğu gerekçesiyle duruma müdahale etmişlerdi. Webb, Hıristiyan misyonerlerin burada defalarca konuşma yapmış olmalarına rağmen kendisine izin verilmeyişine dikkati çekmiş, hatta yadırgamıştı. İngiliz hükümetinin onun Amerika'dan gelmiş

Webb'in boşanmak istemesi üzerine İslâm'a meylettiğini ifade etmektedir. *Amerika'da İslâmiyet*, s. 29-30.

¹⁸ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 86.

¹⁹ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 85; BOA, Hariciye Siyasiye (Hr.Sys), 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

²⁰ Webb'in Hindistan'da yedi ay kalıp dinini ikmal ettiği hakkında M. Abdurrahim, *Amerika'da İslâmiyet*, s. 19.

²¹ BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

²² Mirza Gulam Ahmed'in kurduğu ve kurucusundan dolayı Ahmediyye olarak anılan mezhep Hıristiyanlık ve Hinduizm'den sentretik kurallar barındırmaktadır. Özellikle "cihad" kavramının yumuşak yorumları ve isyandan şiddetle kaçınması fikirleri sebebiyle İngilizlerce desteklenmişti. Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, C.3, s. 355,484-487; Özellikle Ahmediliğin karşılıklı tesirleri olabileceğine dair R.B. Turner, *Islam In The African-American Experience*, s. 63.

²³ Webb, İngiltere hükümeti nazarında kendisini böyle tanımlayacaktır. Bu durum, Webb'in medreseleri, bir siyasî, sosyal direnme ve karşı koyma merkezleri olarak değil sadece dinî eğitim merkezleri olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Sonunda konuşmasını başka bir yerde yapmıştı fakat bu seferde kendisini dinleyen Müslüman memurların burada bulunması suç kabul edilmiş, bazıları işlerinden atılmışlardı. BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

maceraperest, basit bir serseri oluşundan dolayı kaygılanmadığı ve onu potansiyel siyasî bir tehlike olarak gördüklerini anlıyoruz. Bu kaygılarının temelinde, Hindistan'da sömürgecilik karşıtı gelişmekte olan fikirleri ve kendisine karşı örgütlenen hareketleri takip etme isteği yatmaktadır.

Webb Amerika'ya gittikten sonra da misyonunu dinî ve sosyal boyutta görmüş, siyasetten ve politizasyondan uzak durmuştu. Buna rağmen Haydarabat'ta kaldığı üç haftadan sonra Haydarabat Nizam'ının etkisizliğine işaret etmişti:

Görünürde söz sahibi fakat gerçekte asla yetkisi olmayan Nizam hazretleri, İngiltere hükümeti tarafından muvazzaflar bir hizmetçi bulunmaksızın yemek bile yiyemez. Bu kişi İngiliz memurunun her sözünü tamamıyla itaat etmeye mecburdur. Böyle yapmadığı takdirde bir takım hakarete maruz kalacağını bilir²⁴.

Haydarabat millet bahçesindeki konuşmasını askerlerle çok sıkı bir şekilde sarılmış olarak yapmak zorunda kalmıştır. Haydarabat Büyük Camiinde de bir konuşma yapmıştır. Daha sonraları Hindistan'ın siyasî ve sosyal durumuyla ilgili olarak şu tespitleri yapmıştır:

İngilizler, Rusların Hindistan'a saldıracığı, burasını işgal için küçük bir fırsat bekledikleri ve Rusya idaresinin zalimane olduğuna Hintlileri ikna etmişlerdir. İngiltere'nin hilelerini anlamayan Hintliler ise İngiltere idaresine memnuniyet nazarıyla bakmaktadırlar²⁵. Diğer taraftan halk ağır vergiler altında ezilmekte ve mahalli hükümetin elinde hiçbir yetki bulunmamaktadır. Mamefih Hintliler toptan isyan ederlerse İngilizleri memleketlerinden kovabilirler. Fakat Hint halkının yalnız 1/5 Müslüman diğerleri Budist ve diğer dinlere mensuptur. Bunlar da kendi aralarında bir çok farklı mezheplere bölünmüştür. Hindistan halkı İngilizler aleyhine isyan etseler bile Budist rahiplerinin de eski hırsları ve hasımları olan Müslümanlara karşı İngilizlerle birleşecekleri şüphesizdir...Buranın Müslüman halkında New York'ta mevcut olmayan daha iyi bir medeniyet müşahade ettim. Ekber Şah zamanından kalmış olan Hint mimarisi dünyanın en zarif mimarisidir. Camilerin sadeliğiyle beraber azameti ve letafetini dünyanın hiçbir tarafında görmedim. İslâm tüccarı namuslu, nazik, zeki ve dindardırlar. Bunlarla münasebetim üzerine Şarklılar hakkında samimi bir izlenim edindim²⁶.

Muhammed Webb Batı Medeniyeti karşısında ezilen Müslümanlara bir batılı gözü ve ağzıyla kendi dinlerinin daha üstün olduğunu söylüyordu. Ayrıca Batı medeniyetinin ahlakî çöküntüsüne ve İslâm dünyasının bu konudaki meziyetlerine dikkati çekiyordu. Hoşgörüsüzlükle suçlanan Müslümanların hoşgörüsüne ve Hıristiyanların ise taassubuna ait örnekler veriyordu. Hindistan konuşmalarının dikkati çeken bir özelliği de Amerika'ya döndükten sonra düşündüğü hareket tarzı ve yapmayı planladığı işlere dairdir. Bu konuşmalarında, Amerika'da yapacağı işler için mâlî kaynak arayışında bulunan Muhammed Webb'in, İslâm dinini Amerika'da yaymada göstereceği başarı konusunda tereddüt gösteren Hindistan Müslümanlarını ikna çabası açık bir şekilde görülmektedir.

Webb'in Hindistan'daki bütün çalışma ve çabalarına rağmen maddî açıdan aradığı desteği bulamadığı anlaşılmaktadır. Aralık 1892'de Amerika'ya dönerken sadece yol

²⁴ BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

²⁵ İngilizlerin uyguladıkları eğitim sistemi, yetiştirdikleri sömürge yanlısı Müslüman aydınlar hakkında bkz, Y Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C.3,s. 355, 369-372, 483.

²⁶ BOA, Ya.Hus,232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

parası karşılanabilmiştir. Çalışmalar için gerekli meblağın ise peyderpey gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bütün bu hayal kırıklıklarına rağmen Webb, Hindistan'da iken Hacı Abdullah'ın bütün masraflarını karşıladığını, taahhütlerini samimi bir şekilde yerine getirmeye çalıştığını ifade etmektedir. Ekonomik olarak kendisini destekleme taahhütlerini yerine getiremeyen Hacı Abdullah Arab'ı en son olumsuz noktada “*samimi, namuslu ancak dirayetsiz*” olarak vasıflandıracaktır²⁷.

Müslüman olduktan sonra Webb'in Amerika'ya gelip İslâm'ı yayacağı haberleri Amerikan gazeteleri için çarpıcı bir olaydı. Gazetelerin bundan sonra Muhammed Webb'in planlarından ve faaliyetlerinden bahsetmeye başladıkları görülmektedir. Osmanlı Devlet adamlarının ilgisi de tam bu noktada Webb'in Amerika'ya geleceğini haber veren gazeteler vasıtasıyla başladığı anlaşılıyor.

Webb, 16 Şubat 1893'de Amerika'ya gelmiş, ancak Hacı Abdullah'ın göndereceğini söylediği 2.000 dolarlık yardımın iki ay gecikmesi dolayısıyla ancak Nisan ayında işe girişebilmiştir. İlk iş olarak çalışmalarını yürüteceği bir merkez kiralayarak, “*The Moslem World*” adlı aylık bir gazete çıkarmaya başlamıştı. Bu gazetede II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti lehine bazı yazıların da yer aldığı görülmektedir. Bu mealdeki yazıların İstanbul'da hükümet çevrelerinde de olumlu karşılanması üzerine hükümet adına Washington Sefiri Mavroyani Bey Webb'i sefarete çağırıp teşekkür etmiş ve bu vesile ile maddi sıkıntılarından haberdar olmuştu²⁸.

3. Muhammed Webb'in Fikirleri ve Amerika'daki Faaliyetleri

a) Webb'de Hıristiyanlık ve İslâm

Hindistan gezileri sırasında Amerikan ve Müslüman Hint toplumunu karşılaştıran Webb, Batı dünyasının Doğu ve İslâm ile ilgili olumsuz görüşlerine tepki gösterirken, bunun, kendisinin İslâm dini hakkındaki görüşlerine daha da kuvvet kazandığını ifade etmiştir. Ona göre;

İslâm, Batılılar tarafından iyice araştırılmadan ve anlamadan verilen karar ve yargılar sebebiyle kötü bir imaja sahiptir. Bunun ortadan kaldırılabilmesi için Kuran mutlaka okunmalı ve anlaşılmalıdır. Müslümanları “barbar” olarak gören bir çok kimse hayatında bir Müslüman'la görüşmemiş, konuşmamıştır. Batılılar, İslâmiyet'i Arap imajıyla mukayese etmiş ve özdeşleştirmişlerdi²⁹.

Batı'nın, İslâm'ı, evrenselliğini gölgeleme maksatlı olarak sadece bir milletin – Arapların- dini olarak sunmasına karşı çıkmıştır. Öte yandan Muhammed Webb, Arapların büyük bir kısmının da mensubu bulunduğu Sünnî bir Müslüman olsa da, Arap ülkelerinin ve toplumunun Batı'daki imajlarını, sosyal ve ekonomik düzeylerini beğenmediği ve benimsemediği, bu görünüşün İslâm dini için bir ölçü olarak alınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Onun daha çok kişisel olarak nefsin terbiyesini ön plana alan Hindistan (Uzakdoğu) merkezli bir Sünnî-İslâm anlayışına vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Ekonomik ve sosyal olarak, aralarında büyük bir uçurum olan Arap ve Amerikan toplumları karşısında daha hoşgörülü, barışçı bir İslâmî yorumu tercih etmiştir. Bunda Amerikan toplumundaki ferdiyetçilik ve liberalizm anlayışı ile örtüşen bir İslâmî hava yakalama gayreti de sezilmektedir. Veya kendisi içinden çıktığı kültür çevresinin fikirlerini girdiği bu yeni dine taşımış ve İslâm dinini bu değerlerle algılamış olabilir. Ayrıca İslâm'dan önce Budizm'i tanıdığı, ruhun ölmezliğini buradan idrak ettiği gibi ifadeler bu dinin tesirlerine işaret etmektedir.

²⁷ C. Eraslan, “Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası”, s. 86.

²⁸ C. Eraslan, “Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası”, s. 86-87.

²⁹ BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

Webb her iki medeniyeti birbirlerini tam olarak tanımamakla ve anlayamamakla eleştirmişse de tercih noktasında her zaman İslâm'ın üstünlüğünü vurgulamıştır³⁰. *Batı'da, Müslümanların sahip oldukları imaja karşılık Müslümanlar da Hıristiyanları işledikleri suçlardan ve verdikleri cezalardan dolayı papaların durumuyla özdeşleştirmişlerdir. Bunda her iki taraf da haksızdır. Benim gibi bir kere doğuyu ziyaret edenler, dindar doğuluların namaz vakitleri geldiğinde işlerini nasıl terk ettiklerini görebilirler. Müslümanlar, din kardeşlerinin yakınlarını, hiç tanımadıkları kimseleri bile hanelerine kabul etmektedirler. Çünkü hiçbir şeylerinin çalınmayacağından emindirler. Dünya lezzetlerine itibar etmezler. Doğu memleketlerinde servet toplamak için Batı'daki gibi hırs ve tamah görülmez... Müslümanlar dünyaya ahiretin tarlası olarak bakarlar ve akidelerinin ve hareketlerinin esası budur. Amerika gazetelerinden hangisi açılrsa ahlakî çöküntü, kadınların kötü durumu, irtikaplar ve suç haberleriyle doludur...*³¹. *İslâm'ın bir iyi hali de İslâmî mezheplerin kanaat ve perhizkarlığıdır. Hiçbir zaman bir Müslüman şarap içmez. İslâm'ın emri gereği temizliğe her zaman dikkat etmek ve ibadetle meşgul olunmak zorundadır. Müslümanlar günde beş vakit namaz kılar ve her defasında abdestini yeniler. İslâm kadınlarının hukuku İngiliz veya Amerikan kadınından daha fazla uygulanmaktadır. Müslümanlar arasında fuhuş yapan kadınlara veya hain zevceye rastlanmaz. Yalnız, Hindistan'da İngiltere hükümeti kendi asayiş için bu durumu engellemek istemediğinden bu kural bozulmuştur. Batılılar Hıristiyanlığı, para kazanmak konusundaki bütün hırslara açık ve fertlerin toplumda arzu ettikleri yere ulaşmayı servet sahibi olmaktan ibaretmiş gibi gösteren bir yapıya büründürmüşlerdir*³².

Bu görüşlerde Amerikan toplumunun içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan bir aydının tepkileri gizlidir. Webb, İslâm'ı, üretim ve tüketimin kamçıldığı bir ekonomik ve sosyal yapıda, toplumun tıkanıdığı düşünülen noktalarda, kanaatkarlık ve perhizkarlık özellikleriyle yeni bir çıkış yolu olarak görmektedir. Webb, özellikle nefsi terbiyenin vurgulandığı fikirlerinde, ferdiyetçilik ile uyum içinde olduğu gibi vahşi kapitalizm ve onun sonucunda ortaya çıkan olumsuz sosyal problemlerin frenlenmesi veya ortadan kaldırılması için de bir çıkış ve çözüm yolu olarak görmektedir. Yine bu ifadeye gittikçe maddileşen ve dünyevîleşen bir toplum yapısında, güvensizleşen şehirler, sermaye birikimine duyulan nefret ve tepkileri görebiliriz. Bunda Webb'in mevcut gelişmeler karşısında kendi sistemi içerisinde çözüm bulamayan bir aydının, İslâm dininin perspektifinden bakarak dışardan destek arayışı gözlenmektedir.

Oryantalistlerin, Batı medeniyetinin maddeci ve mekanikliğini yenmek için doğuya, özellikle Hint medeniyetinin mistizmine yönelen arayışlarıyla³³, Webb'in Batı medeniyetinin maddîliği karşısındaki sözleri, tespitleri ve hareket tarzı düşünüldüğünde benzerlikler görülmektedir. Webb'in fikirlerinden etkilenmediği anlamında değil, fakat klasik oryantalistlerden farklı olarak en belirgin özelliği, hepsinden daha ileri giderek İslâm'a girmesi olduğu söylenebilir. Bunun bir fark değil duruş yerini değiştiren çok köklü bir değişim olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü oryantalistlerin doğuya ait düşünce ve fikirlerinin arkasında mensubiyet değil bilinçli veya bilinçsiz, gizli veya açık bir karşıtlık fikri yatmaktadır. Webb için en azından bilinçli bir karşıtlık fikrinin kalktığını ve din merkezli bir özdeşleşme söz konusu olduğunu belirtebiliriz.

³⁰ Medeniyetlerin birbirleriyle ilgili cehaletleri hakkında B. Lewis, *Çatışan Kültürler*, s. 4.

³¹ BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

³² BOA, Hr.Sys, 62/5, 22 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

³³ E. Said, *Oryantalizm*, s. 189-190.

İslâm'a girişinin sebebiyle ilgili olarak sosyal ve psikolojik görüntüyü şöyle özetleyebiliriz. Kendi hayatıyla ilgili olarak maddî bir medeniyet içerisinde yetişti. Arayışları bu maddî medeniyeti dengeleme isteğiyle onu Hint Mistizmine ve Budizm'e yöneltti. En sonunda ikisi arasındaki bir orta yol ve denge olarak gördüğü İslâm'ı tercih etti.

Muhammed Webb'in Hıristiyanlık ve İslâm'ı karşılaştıran görüşlerinde ise ılımlı mesajlar veren ve yeni yorumlara açık bir İslâm anlayışı dile getirilmişti:

Hıristiyanlar her asırda şahsi fikirleriyle dinlerini genişletmiş, süslemiş ve, yeniden yorumlamışlardır. Hz. Muhammed'in sahabesi de bu özelliğe sahipti. Şimdiki Müslümanlar arasında ise Hz. Peygamberin kutsî uygulamalarından ve asıl İslâm kurallarından olmayan bir takım inançlar hüküm sürmektedir. Hz. Peygamber yeni bir din yaymayıp ilk yaratıldığından itibaren insanlarca keşfedilmiş olan ve dünya durdukça açık olan ebedi hakikati ihyaya çalışmışlardır. Hatta, Peygamber Hıristiyanlığın gerçek hüküm ve kuralları ile aykırı hiçbir şey öne sürmemiştir. Bilakis İslâm ile Hıristiyanlığın temel esasları dikkatli bir şekilde karşılaştırılırsa aralarında esasen uygunluk olduğu anlaşılır. Hatta Hz. Muhammed, Hz. İsa'ya her suretle hürmet ve muhabbet göstermiş fakat yanlış olarak Hıristiyanlık adı verilmiş olan bu dinin batıl hükümler ve yalan beyanlarla doldurulan kısımlarını şiddetle reddetmişti³⁴.

ılımlı İslâm'ın Hıristiyanlığa klasik bakışı da olan bu görüşün ihtida hareketlerinde yumuşak, bağdaştırıcı ve rahatlatan bir psikolojik destek sunduğu açıktır. Bu ifadeler hem Hint Müslümanlarından alınacak destek için hem de gazeteler aracılığıyla Amerika'daki Hıristiyanlara (veya potansiyel Müslüman adaylara) ılımlı mesajlar taşıyordu. Webb, bu yumuşak söylemi, Amerika'ya gittikten sonra yaptığı çalışmalarda, İslâm ve Hıristiyanlık arasındaki ortak temel noktaları vurgulayarak devam ettirecektir.

b) Batıda Müslüman İmajı

Yakın coğrafyada birbirlerinin alternatifi olan bu iki dinin birbirlerini algılamalarında subjektif değerlendirmeler ve gelenekler büyük rol oynamıştır. Bu sebeple ihtida ettikten sonra eski ve yeni dinin algılanışı ve bundaki değişimler önem taşımaktadır. Muhammed Webb'in konuya ilişkin değerlendirmeleri ise şöyledir:

Bir Hıristiyan'a İslâmiyet'ten bahsettiğim zaman derhal bu dinin medeniyete karşı olduğunu, poligamiye izin verdiğini, bu dini yaymak için daimi surette kan döktüğünü ve bu dine mensup olanların genelde taassup sahibi olduklarını söyler. Amerika'da -İngiltere'de de böyledir- cahil Hıristiyanların sahip oldukları Müslüman imajı genelde; Hıristiyan bir çok kadın ile dolu bir harem dairesine sahip olan, öldürecek birkaç Hıristiyan bulabilmek için elde kılıç dolaşmadığı zaman vaktinin büyük bir kısmını haremde geçiren bir kişidir. Oldukça zeki bir Hıristiyan bir gün bana dedi ki bir Müslüman ömründe bir Hıristiyan öldürmez (ve yemez) ise cennetten güzel bir makama nail olamayacağına inanmış...³⁵.

Webb'in İslâm'ın batıdaki imajı sebebiyle uğraştığı meselelerden birisi de İslâm'ın gelişmeye engel olduğu veya bir başka ifadeyle Hıristiyanlığın gelişmeyi sağladığı şeklindeki kanaatti. Hint Müslümanları Webb'e tek başına üstlendiği bu misyonunda

³⁴ BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

³⁵ BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati. Doğuyu algılama konusunda, Thierry Hentch, *Hayali Doğu*, İstanbul 1996.

İslâm dinini Amerika’da yaymayı nasıl başarabileceğini sık sık sormuşlardır. Hatta bazı Hintli Müslümanlar, Amerikalıların ilerleme yolunda ve medeniyette ileri giderek fikrî daire ve bilgilerini artırmış olduklarından İslâm dinini artık kabul etmeyeceklerini ve teşebbüsünde başarılı olamayacağını ifade etmişlerdi. Webb’e göre bu fikir; *İslâm dinin gerçek hükümlerine vakıf olamamaktan doğmaktadır. Gereği gibi ve şekilde anlatıldığında Amerikalıların İslâmiyet’i kabul edecekleri açıktı. Amerikan toplumu ilerleme taraftarı ve zekidir. İslâm dini yalnız cahil ve batıl inançlara sahip olanların düşüncelerine uygun olabilecek bir din olduğu fikir ve görüşü pek yanlışti*³⁶.

Bu tür görüşlerin Hıristiyanlar tarafından ortaya atılması son derece doğaldı. Fakat Müslümanlar tarafından ifade edilmesi, teknolojik gelişme ve medeniyeti dinle doğrudan özdeşleştiren, Batı penceresi ve ölçülerinden bakan doğu aydınlarının İslâm dinini, farkında olarak veya olmayarak gelişmeye engel olduğu fikirleriyle aynileştirdiklerini göstermektedir.

İslâmiyet’in batı kamuoyundaki bir diğer imaj problemi de kan dökme, kanla yayılan bir din olduğu meselesidir. Webb, her iki din için dökülen kan karşılaştırıldığında İslâm’ı yaymak için dökülen kanın İslâm açısından şüphe taşımadığını ifade etmiştir. Her iki din için kan dökülmüşse de Müslümanları vahşice hareketlerden sorumlu tutan suçlamaların asılsız olduğunu söylemiştir. Cihat kavramını ifade ederken de bunu yumuşatılmış ifadelerle, askerî anlamından uzaklaşarak, dindarlık, mâlî, fikrî ve bedenî her türlü hayırseverlik özelliklerini vurgulamıştır. Bunun haricinde İslâm’ı yayma faaliyetine yani kelimelerle yapılan cihadı ön plana çıkarması dikkati çekmektedir³⁷. *“Hz. Peygamber bu dinin kılıçla yayılmasını hiçbir zaman cevaz vermemiş ve her ne suretle olursa olsun zor ve şiddet kullanmayı kesin bir şekilde çirkin görmüştür”*. Müslümanların dini hürriyet vermeye asla taraftar olmadıkları konusundaki eleştirilere ise Hıristiyan Avrupa’nın, Doğudaki sömürgelerinde yapmış oldukları uygulamaları örnek göstermiş ve İslâm’ın, hoşgörü konusunda Hıristiyanlıktan çok ileride olduğunu belirtmiştir³⁸.

Muhammed Webb’in Müslüman olmasıyla birlikte onun dış görünüş ve şekil olarak İslâm’ı algılayış tarzı Amerikalıların ilgisini çeken bir diğer konu olmuştur. Hindistan gezisindeyken onu takip eden gazete *“... Üzerinde İslâm elbisesi olmadığı gibi hariçten İslâm’ı kabul ettiği anlaşılamamaktadır. Henüz çatal bıçakla yemek yiyor. Ve diz çöküp oturmaya alışmayıp yalnız domuz eti yemekten ve içki içmekten kaçınıyor...”* diye yazmıştır. Amerika’ya geldikten sonra da bu imaj takibi devam etmiştir. Burada gittiği bir davetle ilgili olarak; *“...İslâm dinini Hıristiyanlara kabul ettirmek isteyen bir Müslümanın suare elbisesiyle New York salonlarının birinde*

³⁶ *“...Bir gün de Rangoon ahalisinden bir adam mevcut gelişmelerin Hıristiyanlık sayesinde olduğunu inkar edemezsiniz ya demişti. Cevaben bilakis inkar ederim dedim. Hakikat şundan ibarettir ki Hıristiyanlık medeniyeti denilen şey sekizinci asırda Hıristiyanlık aleminin henüz zulüm, cehalet ve vahşet içinde bulunduğu zaman İspanya’da Müslümanlar arasında ortaya çıkmıştır...”*; BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahriratu.

³⁷ R.B. Turner, *Islam In The African-American Experience*, s. 64-65.

³⁸ *“...300 seneden beri İspanya’nın tasarrufu altında bulunan ve 7 milyon nüfusu olan Filipin adalarına gidip burada Katolik mezhebinden başka bir mezhep yaymaya çalışınız. Ne hale geleceğinizi görürsünüz. Halbuki Hıristiyan misyonerlerinin girişine engel olacak ve bunlardan himaye isteyecek hiçbir İslâm memleketi göremezsiniz. İncil satmak üzere Filipin adalarının merkezi olan Manila’ya giden misyonerlerden birisi vefat etmişti. Diğerleri ise hastalanmışlardı. Bu durum bir Katolik papazın teşvik ve tahrikiyle zehirlendikleri şüphesine sebep olmuştu. Çin’den Budizm’i yaymak için gelen rahipler ise İspanyollar tarafından hükümetin resmi dinine muhalif bir din öğretmeye çalışmak suçlamasıyla itham olunarak tutuklanmışlar ve kendileri Çin’e iade olunmuştu...”*; BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahriratu.

*insanların huzurunda İslâm dinini telkin ettiğini duymak nadiren karşılaşılan bir olaydır. Amerika'nın eski Siyam Konsolosu'nun verdiği davette, Muhammed Webb'i dinlemek için gelenlerin onu Arap elbisesiyle görmek ümitleri boşa çıkmıştır...*³⁹ demiştir. Webb'in fotoğraflarından birinde şekli olarak doğulu (İslâmî) kimliğine işaret eden tek farkın başındaki beyaz türban olduğu görülmektedir.⁴⁰ Toplumun ihtida edenlerdeki farklı kimlik beklentileri, şekille de örtüşünce ihtida hareketlerinin daha marjinal kalma eğiliminde olacağı açıktır. Müslüman olmak ve bir Amerikalı gibi giyinmek, beklentilerin dışında, şaşırtıcı fakat daha az tedirginlik yaratan, kabul edilebilir bir davranış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Webb'in imaj konusundaki –Müslüman kimliğinin ifadesi olan bir isim alması, turban takması gibi- bazı uygulamalarının kendisinden sonra Afrika kökenli Amerikalıların İslâm'ı algılayışlarını etkilediği ifade edilmiştir. Her zaman Hintli elbisesi giydiği ve daima beyaz türban taktığı, bunu Batı değerlerini temsil ettiğine inandığı Batılı giysilere karşı İslâmî değerlerin bir moral simgesi olarak gördüğü görüşleri de mevcuttur⁴¹.

c) Çokeşlilik

Muhammed Webb'in Amerika'da İslâm propagandası yapmaya başladığı zaman karşılaştığı en büyük zorluk ve tartışma konusu özellikle çokeşlilik ve İslâm'da kadının hukukî durumu konularında olmuştur. Bu konudaki görüş ve demeçleri gazeteler tarafından daha Hindistan'dayken takip edilmeye başlamış, Amerika'ya geldikten sonra da artarak devam etmiştir. Webb bir konuşmasında;

*Her Hıristiyan ilk önce poligamiyi uygun görüyor musunuz diye soruyor. Bunlara evet bazı şartlarla uygun görürüm cevabını veriyorum. Geçen hafta malumat sahibi bir Müslüman bana dedi ki "şüphesiz poligamiyi taktir etmeyeceğinizden bu adetin Amerika'ya ithalini himaye ve müdafaa etmezsiniz." Bu kişiye cevaben poligamiyi takdir ettikten başka Amerika ahali bu adete layıkıyla riayet etmek üzere kabul edebilecek derecede olgunlaşır olgunlaşmaz, bu adetin toplumumuzca kabul edilmesi için çalışacağımı beyan eyledim*⁴² demiştir.

Hindistan'da iken ifade ettiği bu görüşleri Amerika'ya gittikten sonra biraz daha yumuşasa da devam etmiştir. Webb, çok eşliliğin Amerika'da da uygulanması konusunda düşüncelerini açıkça ifade etmişti. Bu adetin uygulanmasıyla Amerikan toplumunda meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimin bir sonucu olarak görülen problemlerin halledilebileceğini düşünüyordu. Bu düşünceyi konuşmalarında da bir çok defa tekrarlamıştır.⁴³

³⁹ Amerikan toplumunda İslâm-Arap imajına karşı oluşmuş olan tepki bu ifadelerde de görülmektedir. BOA, Hr.Sys, 62/5, 22 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁴⁰ Kullandığı şekli öğelerden bir tanesi de; 28 Kasım 1896 tarihli Daily Press gazetesinde çıkan ve Plenefield şehrinde geniş bir dinleyici kitlesine verdiği konferansının ikinci kısmını Türk kıyafetleri giyerek sürdürmesi olduğu görülüyor. C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 92.

⁴¹ R.B. Turner, *Islam In The African-American Experience*, s. 65.

⁴² BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

⁴³ "...New York polis kayıtlarında sık sık görülen ve temiz hislerden mahrum olan bir takım kadın ve erkekler bir İslâm şehrinde mevcut değildir. Dolayısıyla ben poligami taraftarıyım. Poligamiyi bu toplum şimdilik tavsiye etmek niyetinde değilim. Zaten poligami mecburi de değildir. Müslümanlar nikah ile yalnız bir kadın alırlar. Diğer bazı kadınlar da bunların hanesine sığınarak hane sahibi tarafından işe olunurlar. Eşine refakat eder ve sosyal hukuktan istifade ederler. Bu durum bazen kadınları tanınmayacak hale getiren ve sokak ortasında bırakan Hıristiyanların halinden daha iyi değil midir?..."; BOA, Ya.Hus, 232/108, 12 ve 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

Muhammed Webb, Hindistan'daki konuşmalarında çokeşliliğin Batı ve Doğu toplumlarındaki farklı yerine ve algılanışına dikkat çekmiş; Batı'da fesada sebep olan, adaletsiz, adeta bir cinayet hareketi olarak kabul edilen çokeşliliğe doğuda çok farklı yaklaşıldığını ifade etmiştir. Amerika'da uygulanması hususunda “*şurasını itiraf ederim ki poligaminin birden bire Amerika toplumunda kabulü pek zor ve problemlidir. Fakat bunun dayandığı amaç layıkıyla anlaşıldıktan sonra aydınlarca uygulanacak ve güzel sonuçlar verebilecektir*” demiştir. Webb'in Amerikan toplumundan büyük oranda silinmiş bu geleneği kabul edişindeki temel kaygısı toplumda kadının durumuyla ilgilidir. Bu geleneği, Avrupa ve Amerika'da toplumda kadın ve eş hukukuna büyük ölçüde zarar veren ve gittikçe sık görülmeye başlanan, fuhşu engellemenin yegane çaresi olarak görmüştür. Ona göre; içki, şehvet her türlü ahlakî çöküntü ve bunlara dayalı suçların Avrupa'daki artışı karşısında bunlarla mücadelenin en iyi yolu İslâm'ın önerdiği çözümlerdir. Webb'in en temel endişesi bu adetin Batıda, İslâm'ın farzlarından biri olarak algılanmasıdır⁴⁴.

Webb'in Amerikan toplumundaki hızlı değişimlere, özellikle sanayi sonrası Amerikan toplumundaki kadının değişen yerine tepki duyduğu görülmektedir. Webb fikirleri ve çalışmaları sonucu içinde bulunduğu durum kapitalizm, şehirleşme, teknolojik gelişme ve beraberinde gelen istenmeyen ve beklenmeyen sonuçlarına karşı İslâm'la muhalefet etmek, karşı koymak gibi algılanmıştır. Yanıltıcı olabilir fakat yukarıda ifade edilen süreçleri yaşamamış bir topluma bakarak değişimler karşısında çözüm olarak bu topluluğun dinini getirmeye çalışmak acaba ne derece etkili olabilecek bir propaganda ilkesiydi? Çünkü bu çabalar Hıristiyanlar tarafından görece daha eski bir toplumun daha eski bir dinini getirmeye çalışarak bu değişimi frenlemek, denetlemek, kontrol etmeyi istemek olarak algılanmaktadır. Aynı İslâmî görüşlerin Doğu Müslümanları bakımından ise modern bir İslâm'ı işaret ettiği görülmektedir. Bu fikirleriyle Webb, Hindistan'da İslâm'ı modernize etmeye çalışan bir çok İslâm bilginini etkilerken keza Amerikadaki (modern) yeni Amerikan İslâmının doğuşunda da pay sahibidir⁴⁵. Yani Webb'in çözümü batı için geri bir dini ve değerler sistemini, doğu için yeni, modern ve ileri bir İslâm'ı temsil ediyordu.

Webb, bunların dışında boşanma ve poligamiye dayanan şer'î hükümlerin doğudaki uygulamalarından doğan aksaklıklara dikkati çekerek, hukuka tamamıyla uygun hareket edilmediği müddetçe doğru ve güzel sonuçlar alınamayacağını ifade etmiştir. Bütün bunlara rağmen Amerikan toplumunun göstereceği tepki sebebiyle dikkatli olunmalı, İslâm halka, sade ve karşılıklı etkileşim içerisinde verilmeliydi. Ona göre;

Poligami, Hıristiyan memleketlerde fazlasıyla yayılmış olan fuhşa İslâm memleketlerinde engel olmuştur. Müslüman kadınların özenilecek durumları

⁴⁴ “...Binaenaleyh vicdan sahibi bir Müslüman durumu gereği bir mecburiyet görmedikçe, dini ihyayı ifa etmeye muktedir bir halde bulunmadıkça hiçbir zaman fazla eş almaz. Bir Müslüman dört zevce alabiliyorsa da bu yalnızca bir zevce almakla dini hukuku veya imtiyazından hiçbir şey kaybetmez... Bir Avrupa veya Amerika şehrine gittiğinizde suç ve cinayetlerin cemiyeti nasıl bir bela gibi istila ettiğini görürsünüz. Bir resmi kabule bir ziyafete gidiniz bu asrın usûl ve adetleri Allah'ın büyük bir eseri olan kadınları nasıl bir mevkie düşürdüğünü müşahede edersiniz. Hıristiyanların muhterem zevce ve afife kerimelerine dikkat ediniz. Yalnız kendi hanelerinde nazar-ı safvet ile müşahade olunması lazım letafet, içkinin tesiriyle sarhoş olmuş bir takım kişilerin şehvetli bakışlarıyla kirlendiğini görürsünüz. Toplumdaki rezaletlere ve kadınlara karşı yapılan muamelelere dair pek çok rezaleti gazetelerden öğrenebilirsiniz. Bu fenalıkları engellemek için İslâm'ın adet ve kanunlarını kabulden başka bir çare yoktur. Hıristiyanlık yüz seneden beri tecrübe olunduğu halde bir fayda vermediği için İslâm kurallarını tecrübe ediniz... Böylece bütün kadınlar tabiatın kendilerine tahsis ettiği yüce ve şerefli mevkie yükselebilirlerdi...”; BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

⁴⁵ R.B. Turner, *Islam In The African-American Experience*, s. 64.

hakkında Batı'da pek çok iftira ve isnatlarda bulunulmuşsa da Avrupa ve Amerika kadınlarından daha iyi bir durumda bulunmaktadırlar...⁴⁶.

Muhammed Webb "Islam in America" adlı kitabında ise bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir.

Çokeşliliğe alay etme yoluyla karşı çıkmaya çalışan Hristiyanlar bunu dehşet verici bir şey gibi gösteriyorlar. Müslümanlar için evlilik ruhani memurların aracılığına başvurmaksızın yapılır ve evlilik müddeti boyunca İslâm memleketlerinde zevcenin hukuku Avrupa tarzında uygulanır. Müslüman kadın, Amerika kadınından daha fazla korunmaktadır. Doğu Müslümanlarını gözlemlediğim esnada birden fazla eşe sahip olan yalnız iki kişi gördüm. Fakat bazılarından işittiğime göre bunların gerçek eş olarak yalnız birisi kabul edilip diğer bir veya iki kadın aile arasına kabul olunmuş ve kadın hukukundan faydalanmışlardır. Çokeşlilik, İslâm'ın esas kurallarına dayanmaz. Dinî kurallar bir kişi için eş olmak üzere iki, üç veya dört kadını himayesi altına almaya izin veriyorsa da, bu izin vicdan sahibi olan Müslümanların bunu suiistimal etmeyeceği fikrine dayandırılıyor⁴⁷.

Webb kendisine yöneltilen eleştirilerin en önemli kaynağı olan poligamiyi Amerikalıların şaşkın tepkileri ve alaycı yaklaşımları karşısında bütün bilgi ve maharetiyle karşı koymaya ve savunmaya devam etmiştir.

ç) Muhammed Webb'in Fikirlerine Amerikan Toplumunun Tepkileri

Webb, İslâm'a dair savunduğu düşünceler nedeniyle dönemin Amerikan toplum ve aydınlarıyla karşı karşıya gelmiş, düşünce ve faaliyetleri çeşitli şekillerde engellemelere maruz kalmıştır. Bu durum İslâm'ın Batı tarafından algılanışından, Aleksander Webb'in sunmaya çalıştığı çözümlerin Amerikan toplumunun sahip olduğu sosyal ve ekonomik gerçeklerden bir hayli farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Genelde tartışılan temel meseleler poligami, kadın hukuku, İslâm'ın hoşgörüsüzlüğü, kılıç dini oluşu ve cihat kavramına yüklenen anlam, çağdaş değerler karşısında tavrı yani gelişmeye engel olduğu, şekli kimlik, sünnet meselesi ve ibadet usulleri üzerinde toplanmıştır.

Muhammed Webb'in Amerika'da İslâm'ı yaymak için yaptığı faaliyetlerden birisi de Chikago Dinler Kongresi'ne katılmak ve burada "Sosyal Değişme Üzerinde İslâm'ın Etkileri" ve "İslâm'ın Ruhu" başlıklı iki konuşma yapmıştır. Bu dünya fuarı 70'ten fazla ülkeden 30 milyon insanın burada toplanmasını sağladı. Olayın en geniş parçalarından biri olan Dünya Din Kongresi yirminci yüzyılın Amerika'sında geleneksel büyük dinlerin temsilcilerinin tartışmaları için bir zemin hazırlamıştı. Müslüman, Musevi, Budist ve diğerleri egzotik ve renkli türbanları, etkileyici sesleriyle dinlerine ait mesajlar verdiler⁴⁸. Muhammed Webb bu konuşmasında poligaminin iklim, coğrafya ve adetler sebebiyle, bazı özel şartlar altında ve kurallı bir şekilde kabul edilmesi gerektiği şeklindeki fikrini savunmuştur. Poligamiden bahsedinceye kadar dikkat ve özenle dinlenen sözleri, bu konudaki fikirlerini söyleyince büyük tepki çekmiştir⁴⁹. Bu arada

⁴⁶ BOA, Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁴⁷ BOA, Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁴⁸ R.B. Turner, *Islam In The African-American Experience*, s. 62.

⁴⁹ BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati; Muhammed Webb Kongredeki bu konuşmasına dinleyiciler tarafından sert tepkiler verilmişti. Bazı kadınlar öfkeyle yerlerinden kalkarak "hayır asla olmaz" diye bağırışlar buna erkeklerin de yüksek sesle itirazları olmuştu. Muhammed Webb fikirlerinde ısrar etmiş fakat ıslık seslerinin artması üzerine hiddeti artırdığını görünce susarak İslâm dinin bir başka hükümlerine geçerek konuyu değiştirmiştir. Kongrenin toplanmasından beri bir katılımcının konuşması ilk defa olmak üzere bu derece şiddetli bir memnuniyetsizlikle karşılanmıştı. Konfiçyüs, Buda,

Webb'in kongre konuşmaları Osmanlı Devleti'nin Chikago Sergisi komiseri tarafından takip edilmiş ve durum merkeze bildirilmiştir⁵⁰.

Onun bu konuşması ile ilgili olarak da gazetelerde haberler yayınlanmıştır. Washington Post gazetesi "*Muhammed Webb'in Hatası*" başlıklı bir haber yapmıştır. Gazete, Amerika'da kaldırılmaya çalışılan ve artık unutulmaya yüz tutmuş bu adetin yeniden getirilmesine karşı çıkanlara hak verdiği haberinde; bu fikri savunmayı "*büyük bir cesaret*" olarak değerlendirmiştir⁵¹.

Eserinde Webb ve Amerika'da İslam hakkında bilgi veren Mirza Abdurrahim'de bu tartışmalara dikkati çekerek, kadınların Amerika'da İslâm'ın yayılmasına engel olacakları şeklindeki görüşlere katılmadığını ifade etmiştir⁵². Fakat kadınların gösterdikleri tepkiler, Webb'e ve bürosuna yaptıkları saldırılara bakıldığında en fanatik karşı koyuşların da yine onlardan geldiği görülmektedir.

Çokeşlilik konusundaki görüşlerinin ortaya atılmasındaki zamanlama da Muhammed Webb'e gösterilen tepkiyi anlaşılır kılmaktadır. Tartışmalar, bu geleneğin uygulanmasındaki diğer bütün sosyal, ekonomik, hukukî gerekler bir yana bırakılsa bile Amerika'nın kendi içinde çokeşliliğe müsaade eden fikir ve mezheplerle savaştığı ve onlara karşı açık üstünlük kurduğu bir döneme rastlamaktadır. Bu ortamda poligamiyi savunmaya çalışmak henüz taze tepki hislerini ve şimşekleri üzerine çekmek için yeterli olmuştur.

Tepkilere rağmen Webb fikrini savunmaya devam etmiş, gazetesinde kongrede söylediklerinin bir değerlendirmesini yapmış ve son noktada sözünün arkasında fakat tartışmaktan kaçınan bir üslupla; "*Eğer Hıristiyan dini hakiki bir din ise kuvvet kazanacaktır. Aksi halde akıl dışı kalarak zayıflayacaktır. Müslümanlar şüphe ettikleri bir şey hakkında "en iyisini Allah bilir" diye sevaba atıf yaparlar. Benim de fikrim bu merkezdedir*" demiştir. Bu ifadesi Muhammed Webb'in Amerika'nın sosyal durumu karşısında İslâm adetlerinin göreceği tepkiler konusunda hazırlıklı olmadığını düşündürüyor. Daha doğrusu dinin farklı zaman ve mekandaki uygulamaları konusunda oluşan teamül veya kuralların, geleneğin, Amerika'da uygulanmasında büyük problemler doğuracağını fark etmemiş görünüyor. Amerika toplumu gibi Mormonların çok eşliliğine tahammül edememiş, şiddetle karşı çıkmış, tek eşliliğe doğru hızla giden

Musevi, Hıristiyanlığa mensup olan kimseler hitabet kürsüsünde yan yana dinlerini anlattıkları ve pek çok alkış aldıkları halde ilk ve gerçek tepkiye sebebiyet veren Muhammed Webb'in konuşması olmuş ve fevkalade hoşnutsuzluk uyandırmıştı. BOA, Hr.Sys, 62/21, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁵⁰ Konsolos konuşmalarla ilgili olarak genelde "*İslâm'ı müdafaa*" etmiş olduğunu vurgulamakta ve tekrarlamaktadır. Buradan onun da İslâm'a daimi bir saldırı noktasından yaklaştığı görülmektedir. BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati; Bu fuarın ve kongrenin Osmanlı Devleti için anlam ve önemi için bkz. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, İstanbul 2002, s. 161-170.

⁵¹ BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati; "*...Utah komisyonu tarafından verilen rapora göre Utah'da poligaminin artık unutulmuş olduğunu ve Amerika'da çok eşlilik artık son bulduğunu yazıyordu. Muhammed Webb'in poligamiyi İslâm dininin izin verdiği hükümlerden biri olarak Amerikan toplumuna tavsiye etmesi gayet cesurca bir hareketti. Gösterdiği cüreti, kongre toplantısında hazır bulunan kadınların bu fikirlere şiddetle itiraz etmelerinden anlamış olmalıdır. Eğer Muhammed Webb bu memlekette İslâm dinini yaymak ve telkin etmek hususundaki teşebbüslerinde başarılı olmak istiyorsa Amerikan kadınlarının fikirlere uygun hareket etmesi gerekir. Amerikalıların daima nefretle yaklaştıkları bir konu da poligaminin yeniden konulmaya çalışılmasıdır. Amerika hükümeti pek münasebetsiz olan bu usûl ve adetin kaldırılması için "Mormon" mezhebine karşı mücadele açarak birkaç yıl uğraşmış ve bu mezhebe mensup bulunanları mahkemesiz mahkum ederek mallarına el koyma derecesinde ağır tedbirler almıştır. Bu yüzden poligami yasaklanıp yeniden tesis edilmesi de asla muhtemel değildir. Şimdi Chikago kadınlarının tamamıyla haklı oldukları ve Muhammed Webb'in bu konuda kusurlu ve hatalı olduğu açıktır...*"; BOA, Hr.Sys, 62/21, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁵² M. Abdurrahim, *Amerika'da İslâmiyet*, s. 38-39.

ve kendi içindeki buna aykırı uygulamalara karşı çok sert tedbirler alan bir siyasî ve sosyal yapıya, tam tersi önermelerde bulunmak pek gerçekçi görünmemektedir.

Çokeşlilik, Webb'e karşı yürütülen muhalefetin ana konusu olmuştur. Bu yüzden kendisi ileride bu konuda daha ayrıntılı bir kitap hazırlayacağını söylemek durumunda kalmıştır. Bu tartışmaların günlük gazeteler seviyesinde sürdürülmesi halk nazarında İslâm'ın imajını sarsmaya yönelik bir faaliyet içerisinde olunduğunu düşündürmektedir. Böylece Amerika'daki faaliyetleri esnasında her fırsatta Webb'in karşısına çıkarılan çokeşlilik meselesi, İslâm'ın halk tabakalarına inmesindeki engellerden birisi olarak görülebilir.

Çokeşlilik tartışmaları kapsamını genişleterek devam ettiği ve meselenin İslâm'da kadın hakları şekline dönüştüğü görülmektedir. Webb, Müslümanların kadınları aşağıladıkları ve ikinci sınıf insan muamelesi yaptıkları şeklindeki görüşleri tezip etmiş, İslâm hukukunda kadının yerini, kadınların erkeklerle eşitliği konusunu Kuran'dan referanslar ve tarihteki uygulamalarını vererek, (İspanya'daki Müslümanlar arasında tıp, avukatlık yapan, mescitlerde imam olan kadınlara ait örnekler) savunmaya çalışmıştır⁵³.

Webb'in Amerikan toplumundaki kadının durumuyla ilgili temel kaygılarını, sanayileşmiş ve hızla sanayileşmekte olan bir toplumda ortaya çıkan problemleri ve bu problemlere karşı gösterilen tepkiler şeklinde görmek mümkündür. Bu konuda önerdiği çözümlerde sanayileşen batı toplumlarında kadının değişen statüsü, iş hayatına girişi, ve ortaya çıkan problemlere karşı bir reaksiyon sezilmektedir. Muhammed Webb'in konuyla ilgili teklifi kadının iş hayatında ölçülü veya ikinci planda kalması şeklindedir. Kadının iş hayatında yer almasına karşı değildir. Fakat kadının iş gücünden yararlanılmasında, haklarını savunmada aciz kalması ve sömürülmeleri şeklinde ortaya çıkan toplumsal zayıflığa karşı doğu dünyasının İslâm'la bütünleştirilmiş korumacı kural veya geleneklerinin benimsenmesini çözüm olarak sunmaktadır⁵⁴.

Bu tartışmalar Webb'in fikirlerini tamamıyla değiştirmese de zamanla yumuşatmıştır. Zira daha sonraki açıklamalarında

Poligami usulünün Amerika'da kabulü imkansızdır. Zira Mormonlar'ca uygulanmaya kalkışılmışsa da bu adet memleket kanunlarına aykırıdır. İslâm alimleri de poligaminin İslâm'ın esas şartlarından olmadığını beyan etmiştir. Zira peygamberimizin bu uygulamaya siyasi bir takım meselelerden dolayı ve bazı görüşler doğrultusunda baş vurduğu dirayet ve malumat sahibi bütün İslâm alimlerince belirtilmektedir.

Dahası Muhammed Webb Amerika'da poligamiyi savunan pek çok kişi olduğunu ifade etmekte fakat İslâm'ı yayma konusundaki faaliyetlerin başarılı olması isteniyorsa, bundan feragat edilmesi gerektiğine inandığını da söylemiştir⁵⁵. Muhammed Webb, İslâm'ı Batıya sunarken ister istemez Doğu dünyasında İslâm imajı ile bütünleşmiş bazı uygulamaları ve gelenekleri yumuşatmak durumunda kalmıştır. Hindistan'da verdiği demeçleriyle Amerika'daki ifadeleri arasında, özde değişmemekle, beraber yumuşama olduğu görülmektedir.

Webb dinle sosyolojik olguyu değişmez bir bütün olarak görmüştür. Toplumların mevcut sosyal durumlarına bakarak dinleri, getirdiği çözümleri karşılaştırmış ve

⁵³ BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁵⁴ "...Fakat aciz ve zayıf kadınların eşlerine yardım için çamaşır yıkaması bir Müslüman nazarında şüpheli bir durum olup hiçbir İslâm cemaati buna cevaz göstermez. Kadının ihtiyacını karşılamak erkeklerin vazifesi olup kızı veya eşine maiyetlerini karşılatıran erkekler ayıplanır. Fabrika ve mağazalarımızı genç ve ihtiyar kadınlarla doldurmakla bir şey kazanmadığımızı düşünüyorum. Müslümanlarda ne rezalet ne boşanma ne de zevcelerine hıyanet eden kadınlar vardır. Kongre salonunda bağırış olan erkekler bunlara vakıf değillerdir.."; BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁵⁵ BOA, Hr.Sys, 62/4, 8 Şubat 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

tercihini İslâm'dan yana koymuştur. Batı toplumunda bu yüzyılda kadınların geçirdikleri sosyal evreler, kapitalizm, feminizm sanayi toplumu vs gibi olguların bir sonucu olarak gelişen değişimlere, sancılara İslâm'la çözüm bulma eğilimindedir.

Amerika'da İslâm'ın algılanışı konusundaki bir problem de mühtedi erkeklere uygulanan geleneksel sünnet uygulaması yüzünden çıkmıştır. Webb sünnetin farz olmadığını ve Batı memleketlerinde Müslüman olanlara uygulanmasına gerek olmadığını belirtmiştir⁵⁶.

Muhammed Webb İslâm propagandası sırasında başka zorluklarla da karşılaşmıştır. Bunlardan birisi de kendisine karşı yapılan bazı saldırılardır. Konferanslar vermek için seyahate çıktığında saldırıya uğramış, yaralanmış ve hastanede yatmıştır. Bunun dışında “*mutaassıp bazı kimseler tarafından desteklenen Hıristiyan kadınların yürüttüğü bir hareket tarafından*” kendisine ve yazıhanesine saldırılar düzenlenmiştir⁵⁷. Fakat onu engellemeye ilişkin en belirgin darbe gazeteler vasıtasıyla vurulmuştur. Bu mesele Hindistan yoluyla geleceği planlanan maddî yardımların zimmetine geçirmesi ile ilgili söylenti ve bunun gazetelere yansımadır. Bu konuda özellikle Osmanlı elçiliğine gönderdiği mektuplar ve yaptığı savunma, kendisi, faaliyetleri, karşılaştığı maddî ve manevî zorlukları içeren ifadelerle doludur. Bu arada New York'da yayınlanan “*Kevkeb-i Amerika*” gazetesi de Muhammed Webb'i savunan yazılar yayınlamıştır⁵⁸.

d) Muhammed Webb'in Planları ve Çalışmaları

Muhammed Webb, Amerika'ya yeni girmiş olduğu dinin yayma heyecanı ile faaliyete geçmiştir. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Amerika, Hıristiyanlık mezhepleri bakımından hayli çeşitlilik göstermesine rağmen diğer dinlere mensup sosyal kitlelerin etkin olmadıkları anlaşılmaktadır. Dünyanın bir çok bölgesinden farklı dinlere mensup - Uzakdoğu'dan ve başta Suriye olmak üzere Ortadoğu'dan gelen Müslümanlar da dahil olmak üzere- ülkeye bir çok göçmen gelmiştir. Bu ortamda Webb, İslâm'ı yayma faaliyetleri için en uygun yer olarak New York'u seçmiştir. Böyle bir faaliyet ve çabaya girişmesinde Müslüman olduktan sonra daima irtibat halinde oldukları ve her fırsatta kendisini desteklemeyi taahhüt eden bazı zengin Hint Müslümanlarının da rolü büyüktür⁵⁹. Ayrıca Webb'in Amerika'da İslâm'ı yayma planını ortaya atışında, bu konuda İngiltere'de yapılan çalışmalar ve sonucunda sağlanan başarıların da etkili olduğu görülmektedir⁶⁰. Ayrıca Webb, Amerika'da İslâmiyet'in İngiltere'ye göre daha

⁵⁶ BOA, Hr.Sys, 62/4, 8 Şubat 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı.

⁵⁷ BOA, Hr.Sys, 63/45, 29 Ocak 1895, Washington Sefareti Tahrirâtı; BOA, Ya.Hus, 325/1, 4 Şubat 1895, Washington Sefaretinin Tahrirâtı ve Muhammed Webb'in Mektubu.

⁵⁸ BOA, Ya.Hus, 232/108, 12 ve 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı; Suriyeli Müslümanlar tarafından New York'ta çıkarılan bu gazete müdürlerine de Osmanlı yönetimi lehinde yayın yapmaları için 1894'te on lira aylık bağlanmışken, gazetenin yayını beğenilmediği için bu ödemelere son verilmiştir. Bu gazetenin sahipleri 1897'de New York Times gazetesine başvurarak, Osmanlı Devleti hakkında yaptıkları yayınlar dolayısıyla tehdit mektupları aldıklarını, hatta Sultan'ın hafife göndererek kendilerini öldürtmek niyetinde olduğunu öne sürmüşlerdi. Erhan Çağrı, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Yabancı Gazetecilere Nişan Verme ve Maaş Bağlama Politikası”, *Osmanlı*, C.1, Ankara 1999, s. 687.

⁵⁹ BOA, Hr.Sys, 69/20, 14 Aralık 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı ; “...1882 Martında Manila'da Hacı Abdullah ve Seraseddin Ahmed ile nezdime geldiler. Bunlar Amerika'da İslâm dinini yaymak ve telkin teşebbüsünde bulunmak için ne kadar paraya lüzum olduğunu sordular. Kendilerine takriben bir hesap yaptım. Bombay'a döndüğümde Hacı Muhammed bir cemiyet teşekkül eyledi. Bunlar gönderdikleri telgrafla bendenizi de davet ediyorlardı...”; BOA, Ya.Hus, 232/108, 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı.

⁶⁰ “...Birçok Amerikalı'nın Liverpool'da İngilizler'den 300 mühtedinin namaz kıldıkları bir cemaat ve camilerinin bulunduğu habersizdir. Nitekim bu şehirdeki teşebbüs ve başarı bu projeye teşebbüs eden ve destekleyen Cidde'nin meşhur tüccarlarından Hacı Abdullah'ı cesaretlendirmiştir...”; BOA, Ya.Hus, 232/108, 12 ve 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı.

kolay ve hızlı yayılacağını düşünmektedir. Bunda Amerika'nın sosyal ve siyasî yapısının bu tür faaliyetlere uygun olduğu düşüncesi etkili olmuştur. İngiltere'de ise, tarihî, siyasî, sosyal ve kültürel sebeplerden dolayı bu tür teşebbüslerin başarılı olma şansını daha az olarak görüyordu. Muhammed Webb'in Hindistan'da bulunduğu sırada yaptığı konuşmasında ve geleceğe ait planlarında, yeni bir dine mensup olmanın getirdiği heyecanı ve duygusallığı açıkça görmek mümkündür. Muhammed Webb mektubunda Amerikalıların "*İslâm'la şereflemeleri*" hakkında şunları yazmıştı: *Amerika'da İslâm'ı yaymak için propaganda cemiyeti teşkil etmek düşüncesini uygulamaya koymak için gayret ediyoruz. Bu durum Bombay, Kalküta, Haydarabat, Mısır ve Osmanlı Memleketlerindeki Müslümanların dikkatlerini çekmiş ve bunun sonucu olarak Amerika'nın tamamında İslâm'ın telkinine harcanmak üzere büyük meblağlar toplanmıştır⁶¹. Binaenaleyh İslâm kanunlarının bizim toplumumuzu içine düştüğü durumdan kurtaracağını kuvvetle zannediyorum. Kesinlikle ümit ediyorum ki beş sene zarfında Amerika'da şimdiye kadar dünyada misli görülmemiş surette ihlaslı ve dini gayrete sahip Müslümanlardan oluşan güçlü bir toplumun ortaya çıktığını göreceğiz. Geçmişte belli bir dönem İslâmiyet'in şan ve azameti olmuştu. Dünyanın dikkati İslâmiyet'in getirdiği büyük eserlerde ve yükselttiği ilmindeydi. İslâmiyet insanları kuşatan cehaleti ortadan kaldıran bir din olarak onları medeniyete sevk etti. Burasını acaba tarih bize tekrar gösterecek mi? Ümit etmekteyim⁶².*

Webb, Amerika'da İslâm'ı yaymak için izleyeceği hareket tarzı ve gerekli araçları da belirlemiştir. Babasının ve kendisinin gazeteci geçmişi ve kimliği nedeniyle toplum üzerindeki etkisini iyi bilen Webb, ilkönce New York'da haftalık bir gazete yayınlamayı planlamıştı. Gazete ve yayınlanması düşünülen kitaplar için bir matbaa kurulacak, girişinin serbest olacağı bir okuma ve tartışma salonu açılacak, bu salonda İslâm dini hakkında başta kendisi ve dışarıdan gelecek ulema tarafından konuşmalar yapılacaktır, dersler verilecekti. Bu toplantılar haftada üç kere yapılacak ve talep olduğu takdirde daha sık tekrarlanacaktı. Bu salonda ayrıca Kuran-ı Kerim öğrenme arzusunda olanlara da yardımcı olunacaktı. Girişi serbest bir kütüphane ve okuma salonu da bulunacaktı. Burada ihtida edenlerden oluşan bir cemiyet ve Müslümanlar için bir camii de inşa edilecekti. Yapmayı tasarladığı merkezin model aldığı kaynağın Batı mı yoksa Doğu mu olduğu anlaşılamiyor? Bunlar tamamlandıktan sonra muhtelif şehirlerde faaliyetlere girişilerek İslâm'ı yayma ve telkin etme görevi kısa zamanda, düzenli bir şekilde uygulanacaktı. Bunun örneği İngiltere'de vardı. Ve burada bulunan üç cemiyetin çalışmalarını kısa bir zaman içinde pek çok İngiliz ihtida etmişti. *Amerikalılar İslâm dininin hakikatleri ile karşılaştığında tanımadıkları bu din hakkındaki Hıristiyan din adamları tarafından telkin olunan batıl fikirler ve yalanlar müdafasız kalacak, memlekette İslâm dini pek hızlı bir şekilde yayılacaktır⁶³.*

Muhammed Webb'in düşünceleri ve planları Hint Müslümanları tarafından büyük bir şevk ve hevesle desteklenmiştir. Amerika'da İslâm'ı yaymak konusundaki düşüncelerinden bahseden Webb, Hindistan Müslümanlarından 100 bin Rupî (35 000 dolar) toplayacağını ümit ettiğini söylemiştir. Ne yazık ki bu iyimser ve cesur konuşmalar, telaffuz edilen büyük miktarlardaki paralar daha sonra Webb'in aleyhinde yürütülecek olan propagandada, çıkarılacak söylentilerin kaynağını oluşturacaktır.

⁶¹ BOA, Hr.Sys, 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

⁶² BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

⁶³ BOA, Hr.Sys, 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahrirati; BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

Webb, toplayacağını umduğu yardımlarla Chikago’da bir camii ile bir okul kurmayı fuar esnasında İngilizce’yi bilen ve Chikago’ya gelecek olan Müslümanlarla beraber büyük bir cemiyet oluşturarak, toplu ve ferdî ayinlerle İslâm dininin ibadet şekillerini göstermeyi hedeflemişti. Bu ayinler, Amerika ve Avrupa seyyahlarının daima dikkatlerini çektiği şekilde; namazda ayetler tilavetli, müzikal ve gayet latif olarak Arapça lisanıyla, Cuma hutbesi ise İngilizce okunacaktı. Webb, bu düşüncelerinde Padişah ve Osmanlı devletinin Washington sefirinden de yardım ve destek göreceğine inanıyordu. Mısır Hidivin’in de bu teşebbüsünü destekleyeceğinden emindi. Kahire ulemasından İngilizce bilen hatip ve bilim adamları muhtemelen bu heyete katılacaktı. İslâm’da imam ve hatibin vazifeleri birbirinden farklı olup imamın İngilizce’yi bilmesi gerekmemektedir. Katolik kilisesindeki ayinlerin Latince yapılması gibi camide de Arapça yapılacak ve namaz Arapça kıldırılacağından güzel sesli bir imam seçilecektir. Kuran-ı Kerim’in yayınlınmasına gelince İslâm uleması tarafından yeni bir tercümesi yapıncaya kadar George Sale’in tercümesinin uygun fiyatla bastırılması ve bu tefsirin kullanılması yeterli görülmüştü. İslâm kurallarına dair bazı kitaplar da gerekiyordu⁶⁴. Webb Amerika’da İslâmiyet’in yayılması için izleyeceği metot ve uygulamalar konusunda “*Islam in America*” kitabında da şunları belirtmişti.

Amerika’da İslâm dininin yayılması hususunda ileride yardımlarına lüzum görüldüğünde bir takım bilim adamlarından yardım alınacak, İslâm misyonerlerinin Amerika’nın farklı yerlerinde konuşmalar yapmaları sağlanacaktır. İlk önce İslâm kurallarına dayanan makaleler yayınlanacaktır. Bu teşebbüs bir müddetten beri Doğu’da da dikkatleri çekmiştir. Hıristiyanlığın hissedilir derecede çöküş içerisine girmesi ve Amerika’nın hemen bütün büyük memleketlerinde dirayet sahibi, ilerici fikirler taşıyan bir takım kişilerin dinlerini terk etmeleri, İslâm dininin artık Amerika’da da yayılması zamanının geldiğini göstermektedir. Bu planların başarılı olacağından ve kısa bir süre sonra New York’ta bir Cami yaptırılarak ezan sesinin işitileceğinden eminim⁶⁵. Müslümanların Hz. İsa’ya yaklaşımları, Amerika’da Püriten Protestanların kaza ve kader hakkındaki itikatları İslâm’inkine pek uygundur, bu tür uyumlu yaklaşımlar da İslâm’ın daha kolay yayılmasına yardımcı olacaktır⁶⁶.

Yeni dinin “*ilerici*” fikirler taşıyanlarla özdeşleştirilmesi dikkati çekmektedir. Webb, propaganda çalışmalarında iki dinin ortak nokta ve yaklaşımlarına vurgular yapan ince bir üslup kullanmaya özen göstermektedir. Ayrıca Webb Amerika’daki İslâmlaşma ile Doğu’daki misyoner faaliyetlerinin tabanı arasındaki farka da dikkati çekmişti. Amerika’da telkinler sonucu ihtida eden kimselerin Müslüman kalacaklarını ve Hıristiyanlaşan Müslümanların ekserisinde olduğu gibi tekrar eski dinlerine dönmeyeceklerine inanıyordu. Böyle düşünmesindeki sebep, Amerika’da Müslüman olanların aydın kitleye, İslâm ülkelerinde Hıristiyan misyonerlerinin çalışmalarlarıyla din değiştirenlerin ise eğitimsiz, düşük gelir grubuna mensup olmalarıydı⁶⁷.

Webb’i Hindistan’da takip eden gazeteler başarı konusunda onun kadar iyimser değillerdi. Sun gazetesi “*Her ne kadar garip görünse de 1893 senesinde Chikago’da bir*

⁶⁴ BOA, Hr.Sys, 62/4, 8 Şubat 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı; George Sale’nin Kuran tercümesi kendisinden öncekilerin tersine, Arap tarih ve kaynakları iyi incelenmiş ve Müslüman müfessirlerin Kuran hakkındaki görüşlerine saygı duyulan bir çalışmaydı. Sale, ondokuzuncu yüzyıl metodunun iftiharını olacak “*kiyaslamalı bilimlerin*” yolunu açmıştı. E. Said, *Oryantalizm*, s. 194-195; Webb’in de İngilizceyi iyi bilen Hintli Müslüman alimlerin yardımıyla bir Kuran tercümesi hazırlamayı istediğine dair, M. Abdurrahim, *Amerika’da İslâmiyet*, s. 25-26.

⁶⁵ *Islam in America*’sında; BOA, Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı.

⁶⁶ BOA, Hr.Sys, 62/4, 8 Şubat 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı.

⁶⁷ BOA, Ya.Hus, 232/108, 12 ve 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı.

camii görülecek ve minaresinden de müezzin namaz vakitlerini seslenecektir. Fakat Kabe'ye dönerek "Allahü Ekber" diyebilecektir. Burası ileride görülecektir. Herhalde pek gayretli olan Muhammed Webb'in rupilere değilse bile milyonlarca Müslüman'ın duasına istinaden Amerika'ya geleceğinden asla şüphe yoktur" diyerek tereddütlü bir uyarı ifadesi kullanmıştır⁶⁸.

Muhammed Webb ileri gelen zengin Hint Müslüman tüccarlardan almış olduğu söz ve vaatlerle New York'a gelerek daha önce ana hatlarının Hindistan'da kararlaştırıldığı planları uygulamaya koydu ve gazete çıkarmaya başladı. Muhammed Webb tarafından basılan "The Moslem World", daha sonra çıkarılacak olan "The Voice of Islam" ve bu ikisinin birleştirilmesiyle yayınlanacak olan "The Moslem World and Voice of İslâm" gazeteleri özellikleri itibarıyla Webb'in yaşadığı sürecin izlerini taşır gibidirler.

Webb'in Amerika'ya dönüp Hint Müslümanlarından vaadedilen yardımın ilk kısmını aldıktan sonra çıkarmaya başladığı ilk gazete olan "The Moslem World" gazetesi büyük boy ve onsekiz sayfa olarak Mayıs-Kasım 1893 tarihleri arasında 7 sayı çıkmıştır⁶⁹. Gazeteler içerisinde hacim olarak en geniş ve en güzel basımlı olanıdır. Kapaklarında Hindistan'daki İslâm mimarisinin önemli eserlerinin bulunduğu gazeteler Amerika'da İslâm propagandası ve Hint Müslümanları ile ilgili haber ve yazılar içeriklidir. İsmiyle de Webb'in iyimser hedef ve misyonunu özetler gibidir.

Webb'in ikinci çıkardığı gazete olan "The Voice of İslâm" Haziran-Ağustos 1894 tarihleri arasında üç sayı olarak çıkmıştır⁷⁰. Küçük boyda sekiz sayfadan ibaret gazete kesilen yardımlar sonucu, küçülen hacmiyle, hatta ismiyle Amerika Müslümanlarına dönen içeriğiyle Webb'in sıkıntı ve hayal kırıklığını taşıyor gibidir. Son olarak Webb, Ocak 1895'te bunların devamı olarak yayınlanan ve ikisinin adının birleştirildiği Ocak 1895'ten itibaren "The Moslem Worl and Voice of İslâm" adlı gazeteyi yayımlayacaktır⁷¹. Osmanlı Devleti'nden gelen cüzi fakat düzenli yardımla çıkarıldığı anlaşılan büyük boy, dört sayfa olarak yayınlanmış gazete, ismiyle de içeriğiyle de Webb'in yeniden Doğu Müslümanlarına döndüğünü göstermektedir.

Chikago Dinler konferansına katıldı ve orada iki konuşma yaptı. Müslümanlardan oluşan bir cemiyet kurdu ve çevresine İslâm'ı yayma çalışmalarına devam etti⁷².

Muhammed Webb'in İslâm konusundaki düşüncelerini açıkladığı "İslâm in America", adlı kitabı Osmanlı elçiliği tarafından incelenerek, içeriği hakkında merkeze bilgi verilmiştir⁷³. Buna göre; Muhammed Webb'in New York'a gelişine toplumun ilk tepkisi meraklı ve alaycı bir yaklaşım sergilemek olmuştur. Bir çok kişi gelişini şevk ve

⁶⁸ Ayrıca gazete Muhammed Webb'in para toplama konusunda Hindistan'daki destek arayışlarını kastederek "Fakat Mevlay-ı mumaileyh Mösyö Webb'in Pencap'a varmasına kadar Amerika kıtasının mevcut olduğunu asla işitememiştir. Hint Müslümanlarından bazıları Muhammed Webb'in mâlî düşünceleri hakkında şüphe ediyorlar. Bir takım Müslümanlar da bazı yerlere bu tür ihtarları içeren genel mektuplar göndermişlerdi" diyerek daha başlangıçta işin zorluklarına dikkati çekmişti. BOA, Hr.Sys, 62/4, 8 Şubat 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁶⁹ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 93; Birinci ve beşinci sayıları Hr.Sys, 62/10 ve Hr. Sys, 62/23 numaralı belgelerin leflerinde vardır.

⁷⁰ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 93; *The Voice of Islam* (The Journal Of The American Moslem Brotherhood)'ın birinci sayısı İrade Hariciye, 12, 29 M 1312 tarihli belgenin leffinde mevcuttur; Bu gazetenin toplam 26 sayı çıktığına dair, R.B. Turner, *Islam In The African-American Experience*, s. 64.

⁷¹ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 93; Birinci ve altıncı sayıları Ya.Hus, 325/1 ve Hr.Sys, 64/15 numaralı belgelerin leffinde mevcuttur.

⁷² Amerika'ya gelerek kendisine destek verecekler arasında Mirzahan, Hacı Davud, Mevlevi Hasan Ali, Hacı Abdulahüsselam Salih, Kalküta tüccarından Can Muhammed Ganje, Dovma'dan Hacı Harun Cafer Yusuf gibi isimler belirtilmişti. BOA, Ya.Hus, 232/108, 12 ve 27 Eylül 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁷³ BOA, Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

eğlence ile takip etmişlerdir. Müslümanlar arasına Hıristiyan misyoner göndermekle, Hıristiyanlar arasına bir Müslüman misyoner göndermek ve güzel bir şekilde karşılanmasını beklemek arasında çok fark vardı. Bütün Amerikalılar alaycı yaklaşma eğilimindeydiler. Hatta en mutaassıp olanlar bile Muhammed Webb'in teşebbüsünde güzel bir vesile bulmadılar. Mamafih Muhammed Webb, bunlara pek de alay konusu olmamış, fikir ve düşüncelerini açıkça ve ciddiyetle ifade etmiştir. Fakat kendisinin de bizzat itiraf ettiği gibi İslâm hakkında her şeyi bildiklerini düşünenlere sözlerinin hiçbir tesiri olamayacağını ifade etmiştir. Bu kitabında Muhammed Webb, Amerika halkının İslâm dini hakkında hiçbir şey bilmediklerini, Peygamberin hayatı hakkında bazı konularda doğru bilgi verecek İngilizce hiçbir kitap mevcut bulunmadığını, bu açığın giderilmesi için Peygamberimizin özelliklerini, İslâmiyet'in esaslarını özet fakat doğru bir şekilde anlatan 70 sayfalık bu risaleyi yazdığını ifade etmiştir. Bu risale Webb'in kurduğu "*Oriental Publishing Company*" adlı şirket tarafından basılmıştır. Muhammed Webb, kitabın yazılış amacını ne herhangi bir inancı değiştirmek ne de Amerikalıları ihtidaya yönlendirmek olduğunu ifade etmiştir. Amacının, İngilizce konuşan Hıristiyanların gerek kendi mezheplerini ve gerek diğer dinleri olgun bir tarafsızlık ve itidalli bir sükunetle araştırma, inceleme ve anlamaya teşvik etmekten ibaret olduğunu söylemiştir. Eğer kitap, insanları İslâm'a tarafsız ve taassupsuz bir şekilde bakmaya yardımcı olursa sarf ettiğim mesainin mükafatını görmüş olurum demektedir. Muhammed Webb'in kitabı sekiz bölüm⁷⁴ olup birinci bölümde kitabın telif sebebi, Webb'in Müslüman oluşu ve Hıristiyanların dayandığı kurallar incelenmiştir. Burada bir Müslüman'ın, batıl olan teslis ile bunlardan ortaya çıkan bazı batıl inançlar dışında, Hıristiyan dininin diğer kurallarını tamamıyla kabul ettiğini belirtmiştir. Hz. Muhammed'in hayatı hakkında bilgi verilmiş ve onun Hz. İsa'dan her zaman övgü ile bahsettiğinden ve dinin yayılması için kılıcı hiçbir zaman ne tavsiye ne de men etmemiş olduklarını ilaveyle belirtmiştir. İkinci bölümde İslâm inancının temel esaslarını, üçüncü bölümde ise İslâm'ın beş şartına dair bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu kuralların nefsin ıslahı için öğrenilebilecek en güzel kaideler olduğunu belirtmektedir. Amellerin niyet, temizlik Allah'a tevekkül ile yapılması, gerçek teslimiyetin ve bunlara ulaşmak için konulan vasıtaların mükemmel olduğundan söz etmiştir. Dördüncü bölümde İslam felsefesi ve iman hakkında bilgi vermiştir... Beşinci bölüm çokeşlilik hakkında, altıncı bölüm halk arasında yanlış inançlara ve bunların ortadan kaldırılmalarına ayrılmıştır. Yedinci bölümde İslâm savaşlarının mahiyeti ve müdafaa esaslı oldukları vurgulandıktan sonra, sekizinci bölümde Amerika'da İslâm'ın yayılması için gereken altyapı çalışmaları ve bunların nasıl yapılması gerektiğinden bahsetmektedir⁷⁵. İbadetlerden özellikle namaz konusunda bilgi veren Webb, günde beş vakit abdest alma konusunun Amerikalılara biraz ağır gelebileceğine dikkati çekmiş, bunu da bu yıllarda sık yaşanan ve dünyayı etkileyen kolera salgınıyla ilişkilendirerek, bu vesileyle yapılan temizliğin diğer zamanlarda da yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Osmanlı New York konsolosuna göre; Muhammed Webb bu kitabında, İslâm dininin hükümlerindeki ulviyet ve meziyetleri ılımlı bir şekilde ve mahirane bir lisan ile ifade etmiştir⁷⁶.

⁷⁴ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 94; Kitap hakkında bilgi veren elçilik yetkilileri yedi bölümden oluştuğunu yazmışlardır. BOA, Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁷⁵ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 94; Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁷⁶ BOA, Hr.Sys, 62/9, 20 Mayıs 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

Webb bunların dışında İslâmî konularda verdiği konferanslardan oluşan 52 sayfalık “*The Three Lectures*” adlı bir kitap ile 17 sayfalık bir *Namaz Rehberi* yayınlamıştır⁷⁷.

Muhammed Webb’in çalışmalarından birisi de Mısır’dan ve Hindistan’dan göç ederek gelen Müslümanların, toplu bir şekilde yerleştirileceği bir yerleşim yerinin oluşturulmasıydı. Herald gazetesinde çıkan bir yazıda; Muhammed Webb’in, bir takım Müslüman muhacirlerin iskânı için Alabama veya Florida’da satın alacağı arazinin, büyük miktarlar tutan bedelinin Hindistan’daki İslâm zenginleri tarafından karşılanacağını söylediği haberi verilmiştir. Habere göre; Muhammed Webb, Müslüman göçmen topluluğunun ihtiyacı olan toprakların karşılanması için Amerika’nın güney memleketleri arazisinin diğer yerlerden daha elverişli olduğu ve arazinin yakında satın alınmasının muhtemel olduğunu söylemiştir. Yalnız bu düşüncenin başarıya ulaşması için büyük miktarda paraya ihtiyaç vardı⁷⁸. Fakat Muhammed Webb, Osmanlı elçisine gönderdiği mektuplarda çok daha küçük maliyet gerektiren faaliyetlerini sürdürmek için bile büyük sıkıntılar çektiğini yazmıştır. Kaldı ki böylesi büyük paralar gerektiren projeleri gerçekleştirmenin çok uzak bir hayal olduğu anlaşılmaktadır.

Muhammed Webb faaliyetleri sırasında, Mısır Müslümanlarından da ilgi ve destek görmüştür. Kahire’den gelen Abdurrahman Efendi’nin İslâm dinini burada yayılmasına ve Amerika’nın güneyine muhacirlerin iskânı ve diğer şehirlerde cami inşası hususunda Muhammed Webb’e yardımda bulunacağı da verilen haberler arasındaydı⁷⁹.

4. Muhammed Webb Efendinin Osmanlı Devleti İle İlişkileri

a) Osmanlı Devleti’nin Durumu ve İlgisi

Muhammed Webb’in ortaya çıkışı ve Amerika misyonunu gerçekleştirmeye çalıştığı dönemde Osmanlı Devleti ile olan ilişkisi (onu önce desteklemesi daha sonra da desteğini çekmesi) Webb’in karşılaştığı güçlükler ve devletin içinde bulunduğu durumla yakından ilgilidir. Bu dönemin Panislamizm olarak ifade edilen siyasetin ve bunun etkilerinin keşfedilmeye çalışıldığı zamanlar olması yanında, Ermeni olaylarının arttığı ve dış basında Osmanlı’nın mahkum edildiği, imajının çok sarsıldığı bir döneme rastlamaktadır⁸⁰.

Anadolu’da yükselen Ermeni hareketleri ve buna karşı alınan tedbirlerin Amerikan basınına yansıma şekli Avrupa’dan pek farksız değildi. Amerikan basınında *Haik* ve *Ararat* gibi Ermeniler tarafından çıkarılan gazetelerin sürekli yayınları yanında bunların doğrudan veya dolaylı etkiledikleri diğer gazetelerde de Osmanlı Devleti aleyhinde devamlı yazılar çıkmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde ise iktidarının sembolleri, bunların dışarıdaki imajının önemini kavramış ve bunu devlet ve iktidarı için kullanmak isteyen

⁷⁷ C. Eraslan, “Muhammed A. R. Webb’in Amerika’da İslâm Propagandası”, s. 94.

⁷⁸ BOA, Hr.Sys, 62/14, 7 Temmuz 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁷⁹ Abdurrahman Efendi Mısır’da silah kuvvetiyle İngilizlerin Mısır’dan kovulması ve çıkarılması için çalışmış olan Arabi Paşa taraftarıydı. Fırka üyeleri İngilizlerin er ya da geç Mısır’ı boşaltacaklarına inanmaktadır. Mısır Milli Fırkası Mısır’daki İngiliz askerine bir yük gözüyle bakmakta ve İngilizlerin Mısır üzerinde Amerika’nın sömürgeleri üzerindeki hukukundan daha az hukuka sahip olduklarını düşünmekteydiler. Abdurrahman Efendi “*Biz Fransızları da istemiyoruz. Fakat Fransızlar İngilizlerden daha iyi oldukları, baskıcı olmadıkları için Gladstone’a tercih ediyoruz. Çünkü İrlanda muhtariyetle idare olunuyorken aynı talepte bulunan Mısırlıların bu isteklerini engellemek için İskenderiye’yi topa tutmak üzere oraya İngiliz donanması sevk etmişti. Bu hareket İngiltere’de bulunan Mısır tahvillerinin sahiplerinin menfaatlerinin korunması amacını taşıyordu. Arabi Paşa çok çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Hükümet, gazetelerin İrlanda ve Hindistan’da ve bütün İngiliz sömürgelerinde meydana olayları doğru bir şekilde yayınlamasına engel oluyor, sansür uyguluyor. Mısır meselesinden dolayı İngiltere ve Fransa arasında çok yakında bir savaş çıkacaktır...*” diyordu; BOA, Hr.Sys, 62/14, 7 Temmuz 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

⁸⁰ İmaj konusunda bkz. S. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, İstanbul 2002.

II. Abdülhamit vardı. İzlediği panislamizm siyaseti çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Batı kamuoyunda saygınlığını koruma ve artırmaya ve basınla olan ilişkilerini düzeltmeye ve düzenlemeye çalışmaktaydı. Osmanlı devlet adamları imaj kazandırmada, kamuoyu oluşturmada basının önem ve değerini ise çok önceden keşfetmişlerdi. Nitekim bu II. Abdülhamit devrinin uygulamaları ile birleşince bir zaafiyet halini alabiliyor, bazı uyanıklar tarafından şantaj aracı olarak bile kullanılabiliyordu⁸¹.

Muhammed Webb'in Amerika gazetelerinde Müslüman olduğu ve Amerika'ya geleceği haberleri yayınlanmaya başladığından beri Osmanlı elçiliği, hakkında bilgi toplamış ve merkeze göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı'da kamuoyu oluşturma güçlükleri nedeniyle bu durumu fırsat bilip onun hakkındaki en ince ayrıntı ve haberleri takip ettiğini görmekteyiz. Nitekim devlet bu dönemde yalnızca basını değil kendisine saygınlık kazandıracak bütün sergileri, fuarları, uluslar arası kongre ve konferansları takip etmekte, devletin prestijini yükseltecek her türlü yardım fırsatlarını değerlendirmekteydi⁸². Webb'e olan ilgi ve yardımın arka planında, izlenen bu siyaset ve Osmanlı Devleti'nin oluşturmak istediği imajın araçlarından birisi olması fikrinin yattığı anlaşılmaktadır.

New York Konsolosu, Muhammed Webb'in İslâm'ı kabul ederek bu dini yaymak için New York'a geleceğini gazetelerde yayınlanan mektuplarından öğrenmiştir. Zengin bir Müslüman tüccar olan Abdullah Arab ile beraber Amerika'ya İslâm'ı yaymak için gelmesi Osmanlı New York konsolosu tarafından “*methe şayan bir teşebbüs*” olarak nitelendirilmiştir. Fakat henüz plan aşamasındayken alınan bu haberlerin doğru olup olmadığının Bombay başkonsolosluğundan teyit ettirilmesi gerektiğini çünkü Amerika gazetelerinin haberleri doğrulanmadığı müddetçe ciddiye alınamayacağını bildirilmiştir⁸³.

Osmanlı hariciyesi en başından beri bu konuda ölçülü ve dikkatli bir tavır sergilemiştir. Washington elçisi Mavroyani Bey, Webb'in Osmanlı açısından önem ve değerini, yapacağı faydaları ve propagandanın inceliklerini olaya vakıf bir şekilde ifade etmişti.

Muhammed Webb'in hareket ve faaliyetlerine dikkat edecek isek de memleketin mevcut durumundan dolayı elçilik her gün bir çok zorluklara maruz kalmaktadır. Şimdilik Muhammed Webb'in dönmesi gözlemlenmelidir. Onun yaptığı işler ve konuşmaları itibarıyla Osmanlı hükümetinin karşısında olamayacağından ve devlete hizmet edeceğinden emin olabiliriz. Amerika'da konuşma gayet serbest olduğundan Muhammed Webb uygulamalarında serbest bırakılmalıdır. Dikkatleri bu hareketin üzerine çekecek şekilde resmî müdahalelerle zor duruma düşürmemek gerekir. Yalnız uzaktan araştırmak ve takip etmek icap eder. Konuşmalarından Webb'in temkinli bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut durumu ve fikirleri çok iyi kavramış makul fikirli, güvenilir, ihlaslı ve isabetli hareket etmesi dikkati çekiyor. Mamefihi kendisini şahsen tanımadığımdan hakkında kesin bir hüküm vermek için Amerika'ya dönmesini beklemek gerekir⁸⁴.

Webb Hindistan'dan Amerika'ya geldikten sonra konsolosluk ve elçilik vasıtasıyla ilişkiye geçilmiştir. New York İslâm cemaatinin himayesi altında Muhammed Webb tarafından basılan “*The Moslem World*”, daha sonra çıkarılacak olan

⁸¹ S. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, s. 145-149.

⁸² S. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, s. 157 vd.

⁸³ BOA, Hr.Sys, 61/25, 15 Aralık 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

⁸⁴ BOA, Hr.Sys, 62/2, 19 Ocak 1892, Washington Sefareti Tahrirati.

“*The Voice of Islam*” ve bu ikisinin birleştirilmesiyle yayınlanacak olan “*The Moslem World and Voice of İslâm*” gazeteleri ve burada çıkan haberlerin İstanbul’a iletildiği görülmektedir. Osmanlı Elçiliği Webb’in karşılaşmış olduğu bir çok zorluğa rağmen bunları bertaraf ederek başarıyla çalıştığını ifade etmiştir. Kendisinin Amerika’da geniş çaplı bir ihtida hareketinde başarılı olabileceği beklenmiyorsa da namuslu, iffetli ve pek güçlü bir kalem olduğu düşünülmekteydi. Fikirleri ve bunları yayma hususunda ılımlı bir yol izlemekte, sabır ve dayanıklılık göstermekteydi. Webb Efendi, bu projelerinde tamamen başarılı olamazsa bile yayınları ve konferanslarıyla İslâm hakkındaki önyargılı, eksik ve yanlış fikirleri ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktı. Bu da ciddi bir hizmetti⁸⁵.

b) Webb’in Osmanlı Devleti’nden Malî Yardım İsteği

Osmanlı Elçiliği merkezin de ilgisi ve üzerine topladığı bilgilerin yanında, Webb’in kendisinden çalışmaları, gazetesi, gelirleri gibi bir çok konu hakkında bilgi istemiştir. Gönderdiği mektuplarında Muhammed Webb hem Osmanlı elçiliğini bilgilendirmek hem de çalışmalarını sürdürmek için aradığı mali kaynak konusunda yardım istemiştir. Mektubunda Webb kendisi ve mâlî durumu çalışmaları hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Gazete New York’da oturan mühtedilerden oluşan cemaat tarafından yayınlanmaktadır. Mevcut masraflar cemaate mensup olanlar tarafından üstlenilmiştir. Bin nüshadan ibaret olan her baskının basım masrafı 18 dolara ve posta masrafları da 17 dolara mal olmaktadır. Abone ve ilan sureti ile toplanan meblağ ile bu masraf ödenmektedir. Açık çıktığı takdirde cemaate mensup olanlar tarafından eşit olarak ödenen meblağ ile kapatılmaktadır. Gazetenin genel yazı işleri ve genel idaresi de yine mühtediler tarafından yürütülmektedir. Sorumluluğu ve bütün işlerine cemaatin başkanı sıfatıyla Muhammed Webb bakmaktadır*”⁸⁶.

Osmanlı devlet adamları çıkan söylentilerden dolayı Muhammed Webb’in mali durumunu sormuştur. Hintli Müslüman tüccar ve aydınların, özellikle yapmış oldukları anlaşma gereği Hacı Abdullah Arab’ın, kendisine göndermeyi taahhüt ettikleri parayı gönderememeleri üzerine zor durumda kalan Webb, Osmanlı elçiliğine gönderdiği mektupta mali yardım isteğini tekrarlamıştı. II. Abdülhamit ve Ahmet Muhtar Paşa tarafından verilen meblağ hariç bütün parasını bu yolda sarf etmiştir. Masraflarını azaltmak için ailesini, eşinin bir miktar araziye sahip olduğu New York’a 85 kilometre mesafede bulunan Olster Park’a nakletmişti. Haftada bir defa New York’a gelip, dört gün Olster Park’da kalmakta, iki günü şehirdeki gazetesinde geçirmekteydi. Aylık 18 dolar kira vermekte olduğu idarehanede hem toplantılar yapılıyor hem de cemaatin genel merkezi görevini görüyordu. Mali sıkıntılarından dolayı kira bedelini bazen cemaat ödüyordu. Bu durum daha fazla devam etmemiş ve sıkıntılar sebebiyle The Moslem World gazetesi kapanmıştı. Ayrıca ödenecek 350 dolarlık bir borcu da vardı⁸⁷. Osmanlı hariciyesi desteklemekte tereddüt ettiği hareketin, büyüklüğü ve başarısından daha doğrusu kendisine zarar vermeden faydalanabileceği bir düzeyde olup olmadığından emin olmak istiyordu. Webb’in başarısının bir ölçütü olarak görüldüğü anlaşılan ihtida edenlerin sayısı merak ediliyordu. Webb’de Amerika’daki mühtedilerin sayısını belirlemenin mümkün olmadığını, çünkü ihtida eden kişilerin içlerinde ihtida durumları pek karışıktır diyerek psikolojik bir gerçeği de ifade etmişti. Fakat çalışmaları sonucu en az 40 kişi İslâmiyet’i kabul etmiştir. Bazıları da menfaatleri zarar göreceği

⁸⁵ BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12, Washington Sefareti Tahriratu.

⁸⁶ BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12, Muhammed Webb’in Mektubu; BOA, Hr.Sys, 63/45, 16 Haziran 1894, Washington Sefareti Tahriratu.

⁸⁷ BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12; BOA, Hr.Sys, 63/45, 16 Haziran 1894, Washington Sefareti Tahriratu.

endişesiyle Müslüman olduklarını açıklayamıyorlardı. Yüzü aşkın kişi de yapılan toplantılar, yayınlar sonucunda İslâm dini hakkında fazlasıyla ilgi göstermekte ve sempati duymaktaydılar⁸⁸.

Webb yaptıkları çalışmalar sonucunda Amerika'nın başka şehir ve bölgelerinden de davetler aldıklarını fakat ekonomik sıkıntılar sebebiyle buralara gidemediklerini belirtmiştir. Amerika'da Kuran-ı Kerim almak isteyenler gittikçe artmaktaydı. Bir kütüphane geçen son on yıl içinde sattığı miktarın dört mislini aşkın Kuran sattığını ifade etmiştir. İslâm edebiyatına ait kitap ve eserler hakkında binlerce talep olmakta ise de bunlar da karşılanamıyordu. Webb, Amerikan toplumunda büyük bir maneviyat yoksunluğu, inanç boşluğu gördüğünü ifade etmiştir. Ona göre; Amerika'da binlerce kişi görünürde Hıristiyan iselerse de bu dini sevmediklerinden İslâm dinini öğrenmeye ve kabule hazırdılar⁸⁹.

Webb, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra eski çevresini kaybettiğini, hatta yakınlarının ve dostlarının düşmanlığını üzerine çektiğini, ihtida etmeden önce sahip olduğu gelecekte olacağını umduğu yüksek mevkiden vazgeçtiğini, bütün bu zorluklar karşısında misyonuna devam edeceğini fakat ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamamasının çalışmalarını engellediğini belirtmiştir. *Şark Müslümanları eğer dinlerini seviyorsa kendisine yardım etmeleri gerektiğini* söyleyerek Osmanlıdan da yardım istemişti⁹⁰.

Muhammed Webb'in 20 Haziran 1894 tarihli mektubuna göre: Gazetenin basımı konusunda sıkıntılar çeken Webb iki gazeteyi birleştirerek yayınlamak istemişti. Bu gazetenin iki yıllık basım masraflarına yetecek kadar bir meblağın Haydarabat'tan karşılandığı şeklindeki haberlerin de asılsız çıktığını öğrenmiştir⁹¹.

Yazışmalar sonunda Webb'e hizmetlerinden dolayı aylık 2500 kuruş maaş tahsisi istenmiştir. Osmanlı da olumlu ve uygun hizmetleri devam ettiği müddetçe verilmek ve şayet muzır şeyler yayınlamaya başlarsa kesilmek üzere maaş bağlanmasını uygun görmüştü⁹².

Osmanlı Devleti'nden mali yardım istediği ve isteğinin kabul edildiği bu noktada Webb hakkında Osmanlı yetkililerini şüpheye düşüren bir gelişme yaşanmıştır. Webb ile ilgili olarak çıkan ve gazetelere yansıyan bu haberler kendisini de çok zor duruma düşürmüştür. Burada devleti rahatsız eden şeyin Webb'in başarı veya başarısızlığından ziyade devletin verdiği destekle özdeşleştiği hareketin kendisine kaybettireceği saygınlık olduğunu söyleyebiliriz.

Müslüman Dünya (*The Moslem World*) adıyla yayınlanan derginin başyazarlığını yapan Mrs. Nefise M.T. Keep adlı bir kadın tarafından hakkında şikayette bulunulmuştu. Muhammed Webb'in çıkardığı gazetenin basım masrafı ve diğer hususlar için Padişah, Mısır Hidivi, Hint ve Çin'de mevcut din kardeşleri tarafından karşılandığı söyleyerek kendisine maaşını vermediği gibi gazetenin idarehane kirası ve diğer masraflarını da kendisine ödetmediği iddiasında bulunmuştu. Büyük miktarlardaki! verilen bağışlar ve paralardan Madam Keep'in mevcut hizmetleri ve baş yazarlık görevinden dolayı hissedar olması gerekirken, kendi şahsi çıkarlarından başkasını düşünmeyen Muhammed Webb tarafından ödenmediğinden şikayet ediyordu.

⁸⁸ BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12; BOA, Hr.Sys, 63/45, 16 Haziran 1894, Washington Sefareti Tahrirati.

⁸⁹ BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12; BOA, Hr.Sys, 63/45, 16 Haziran 1894, Washington Sefareti Tahrirati.

⁹⁰ BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12, Washington Sefareti Tahrirati ; BOA, Hr.Sys, 63/45, 16 Haziran 1894, Washington Sefareti Tahrirati.

⁹¹ Webb'e göre Hacı Abdullah, aralarında imzaladıkları kontrattan kendisini feragate zorlamak için bütün emlakini büyük oğluna terk ve devretmişti. BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12, Washington Sefareti Tahrirati; BOA, Hr.Sys, 63/45, 20 Haziran 1894, Washington Sefareti Tahrirati.

⁹² BOA, İrade Hariciye, 29 M 1312/12.

Webb'in İslâm dünyasından kendisine gönderilen üç milyon Franklık yardımı zimmetine geçirerek New York civarında büyük bir çiftlik satın aldığı iddiasında bulunmuştur⁹³.

Webb'e karşı yürütülen bir kampanya halini alan bu tepki hareketinin arka planında toplumun karşısındakini algılayışı şekli etkili olmuştur. Özellikle Webb'in Osmanlı Devleti ile olan ilişkisi bu tehdit algısını artırmış olması da mümkündür. Çünkü Batı'nın Doğu'daki siyasal güç karşısındaki tavrı daha kesin daha ötekiciydi. Tam bir sömürge olmayan ya da siyasal çözülmesini daha geç tamamlayan Osmanlı'ya bakışı veya Osmanlı'dan kopan Müslüman ülkelere bakışındaki tehlike algısı diğerlerine göre çok daha güçlüydü. Afrika ve Hindistan gibi sömürge ülkeleri daha az tehlikeli bir ötekiydi. Özellikle Osmanlı siyasal yapısının zayıflaması ve Avrupa karşısında gittikçe daha az tehlikeli olmaya başlaması Batı'nın Doğu hakkındaki görüş merkezini de değiştirecektir. Tehlike ve korku duygusundan kaynaklanan fikirlerin yerini, temelleri çok daha önce atılmış araştırma, bilgi sahibi olma, sorgulama, eleştiri (doğuyu ve kendi bakışını) gibi yaklaşımlara bırakmaya başlayacaktır. Fakat hangi kılığa bürünürse bürünsün, en incelikli kibirden en kaba saldırganlığa kadar çeşitli biçimler altında ötekini küçümseme, Avrupa sanayi sömürgeciliğinin bir göstergesiydi⁹⁴.

Osmanlı Devleti ile ilişkilendirilen ve son derece ciddi buldukları anlaşılan bu haber New York Times gazetesinde de yayınlanmıştır⁹⁵. Dahası Keep, elçiliği de bir mektup göndererek mevcut hareketinden dolayı Muhammed Webb'in İslâm kanunlarına göre cezalandırılmasını ve aralarındaki anlaşmazlığı, Osmanlı Devleti yetkililerinin çözmek mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir. Keep'in Muhammed Webb'i Osmanlı Devleti'nin bir memuru gibi algıladığı görülmektedir. Osmanlı elçiliği en başından beri ölçülü hareket ettikleri bu meselede zor durumda kalmışlardır. Çıkan haberlerden rahatsız olan elçi, (bu dönem Osmanlı basınındaki denetim ve sansürü ölçü aldığından olsa gerek) Amerikan gazetelerinin denetimsizliğinden ve yalan haberleri engelleme konusunda sendikaların acizliğinden şikayet etmiştir. Bunun üzerine, Osmanlı hükümeti *"İslâmiyet hakkında yanlış fikir ve kanaatleri ortadan kaldırmaya gayret edenlere şükran duyuyorsa da Muhammed Webb'in Amerika'da İslâmiyet'in yayılması konusundaki teşebbüsleriyle ilgisi olmadığını, bu gibi gazetelerin çıkarılmasında, özellikle Amerika'da İslâm dinini yaymak için de şimdiye kadar hiç kimseyi tayin etmediğini ve hiçbir şekilde böyle bir para ödenmediğini"* Madam Keep'e bildirmiş, bu konuda kendisine yardımcı olunamayacağı cevabını vermiştir.⁹⁶

Muhammed Webb, üzerinden şahsî menfaat elde etmek isteyenlerin tacizlerine maruz kalmıştır. Bu işe başlarken büyük ümitlerle vaat edilen fakat hiçbir zaman gönderilmeyen meblağlardan sorumlu tutulmuştur. Dahası böyle aleyhte bir söylenti çıkarmaya hazır bir ortamda, gazetelerde bu konuyla ilgili başka haberler de çıkmıştır. Muhammed Webb "Moslem World and Voice of İslâm" adıyla çıkardığı gazetesini kendisine Osmanlı hükümetinden aydan aya, ihsan ve yardım yoluyla gelen paralarla çıkardığını, zimmetine geçirdiği iddia edilen bu parayı almadığını ifade etmiş ve ithamları reddetmiştir. Hatta Amerikan gazetelerinde yayınlanan haberleri, bazı

⁹³ BOA, Hr.Sys, 63/45, 19 Ekim 1894, Washington Sefareti Tahriratu; Muhammed Webb'in bir cami ile ihtida edenlere mahsus bir hane inşası için Müslümanlar tarafından toplanmış olan 3 milyon franktan fazla parayı zimmetine geçirdiğine dair başka gazetelerde de yazılar çıkmıştı; BOA, Ya.Hus, 325/1, 4 Şubat 1895 Tarihli Washington Sefaretinin Tahriratu.

⁹⁴ T. Hentch, *Hayali Doğu*, s. 113-114.

⁹⁵ 1 Aralık 1895 tarihli New York Times gazetesi, Amerika'yı ziyarete gelen Basoda Nüvvabî'nin Webb aleyhindeki iddialarını içeren bir haber yapmıştı. BOA, Hr.Sys, 65/1 19 Şubat 1896 Tarihli Washinton Sefaretinin Tahriratu

⁹⁶ BOA, Hr.Sys, 63/45, 18 Temmuz 1894, Washington Sefareti Tahriratu; BOA, Ya.Hus, 307/60, Washington Sefareti Tahriratu.

gazetelerin etki uyandırmak ve ilgi çekme amaçlı olarak kasten çıkardıkları şeklinde nitelendirmiştir⁹⁷.

Gazetelerin yanında Osmanlı diplomatlarına da, durumu ve söylentiler hakkında ayrıntılı bir savunma yaparak kendisine tahsis edilen maaşın ödenmesine devam edilmesini istemiştir.

...Sayfiyeye taşınmamın sebebini şehirde kira verememektir. Üç aydan beri akrabam tarafından idare ve iâşe olunmaktayım. Bu sebeple herhangi bir yerden emlak satın alamayacağım açıktır. Times'de çıkan haber fevkalade teessüf vericidir. Çünkü pek çok gazetede de çıktığı gibi beni kötülemek isteyen kimseler tarafından Hint ve diğer Şark memleketlerine de gönderilmiştir. Bu ithama sebep oturduğumuz çiftliğin satılık olması ve satın alınması için bana teklif olunmasıdır. Halbuki malum olan zor durumumdan ve sıkıntılarımın dolaylı çiftliği satın alamayacağımı söylemişim. Hindistan'da Hacı Abdullah Arab'dan hiçbir ümidim yok ancak kendi kuvvetimle geçinmek ümidindeyim... Bir seneden beri hayli müşkül bir halde bulunuyorum. Uğradığım ve bertaraf etmeği başardığım zorlukların, bilgisi olmayanlarca anlaşılması çok zordur... Halen yegane gelirim Sait Paşa tarafından verilmesi emredilen aylık tahsisatlarıdır. Bu parayla kendimin, ailemin iâşe ve gazetenin masraflarını görmekteyim. Kendime ait küçük bir evde oturduğumuz için kira vermiyoruz. İkametgahımın yanında bulunan bir mağazada yazı yazmak üzere bir oda hazırladım ki orada oğlum ile beraber gazete çıkarttığımız gibi bütün çalışmalarımı da yapmaktayım. Bu tahsisat gazetenin idaresine yettiği takdirde görevime devam edebilecek ve gazetenin geliriyle de ailemi idare edebileceğim. Gazeteyi büyütmeyi başarırsam daha fazla okutmaya muvaffak olacağım ki bu suretle İslâm alemlerine uğruna bir kat daha hayır işlemiş olacağım. Bu hayır Amerikalıların Müslümanlar konusundaki önyargıların ve imajını değiştireceği gibi Padişah ve hükümet hakkında da dostane ve güzel duygular oluşmasına hizmet edecektir. Bunda başarılı olacağıma şüphe yoktur. Yalnız Hindistan Müslümanlarından tarafıma gösterdikleri ilgiden dolayı daha fazla yardıma mazhar olacağımı zannetmişim. Çıktığım yolda teessüf etmeğe sebebim yoktur. Ancak bu teşebbüs ailemin kesinlikle alışmamış olduğu bir takım zorluklar, sıkıntılar ve ıstıraba sebebiyet verdiği için dolayı teessüf edebiliyorum. Şahsıma gelince başıma gelebilecek her şeye sabır ve tahammül edeceğim açıktır. İçine düştüğüm durumu, karşılaştığımız zorlukları yayınlamak uygun bir iş olsaydı Amerika'nın tamamen din serbestisi bir memleket olduğuna inananlar şaşırır kalırlardı. Üzerimize aldığımız göreve gerçekten ilgili olanlara bu küçük gazetemizin yayınının devamını teminat altına alındığını ve bu konudaki bütün vaatlerin iyi niyetle uygulanacağını söyleyebiliriz⁹⁸.

⁹⁷ Webb Müslümanlardan 3 milyon Frank aldığına dair ithamları hakkında "Moslem World and Voice of Islam" gazetesini eskiden olduğu gibi büyük bir gazete haline getirmek için çalıştığı haberinin bu küçük gazetenin nakdi vasıtalarının arttığı zaman ibaresi görülmeden değerlendirilmiş ve sanki çok parası varmış gibi algılanmıştı. Webb ayrıca almış olduğu yardımları da belirtmişti. 1894 senesi Martında elçi aracılığı ile Padişah'tan kendisine verilen hediye, Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından 500 dolar, 1894 senesi Ocak ayında Burma Bahadırı Salahaddin Han tarafından 298,5 dolar, 1894 senesi Nisanında Kahire'den Aziz İzzet Bey tarafından 151 dolar 17 sent, 1894 senesi Ağustos ve Nisanında Haydarabad'dan takriben 400 dolar ve bazı küçük miktarlar gönderildiğini ifade etmiştir. Bunlar eski "Moslem World" gazetesinin idaresi ve borçlarını ödemek için sarf edilmiştir. Daha sonra Güney Amerika'dan ve Osmanlı New York Konsolosluğundan gelen meblağı da almıştı. BOA, Hr.Sys, 63/45, 19 Ekim 1894, Tarihli Washington Sefareti Tahriratu; BOA, Ya.Hus, 325/1, 4 Şubat 1895, Washington Sefaretinin Tahriratu.

⁹⁸ BOA, Hr.Sys, 63/45, 29 Ocak 1895, Tarihli Washington Sefareti Tahriratu; BOA, Ya.Hus, 325/1, 4 Şubat 1895, Washington Sefaretinin Tahriratu.

c) Osmanlı Devleti'nin Desteğini Çekişi

Osmanlı yetkililerine gönderdiği mektuplar onun yardım isteği ve savunmalarını içermektedir. Elçilik yetkilileri de onu doğrulamışlar ve desteklemişlerdir. Webb hakkında ithamlarda bulunan kişiler, ona geldiği zannedilen birkaç milyon frankı paylaşmak ümidiyle Muhammed Webb taraftarı gibi görünmüşler, fakat paranın gelmemesi üzerine hayalden ibaret olan bu parayı zimmetine geçirmekle suçlamışlardır. Elçi, Webb hakkındaki görüşlerinin değişmediğini onun İslâm dinini Hıristiyanlığa tercih ettiğinden ve zengin olmadığından emin olduğunu belirtiyordu. Ayrıca zengin olsaydı gazeteyi çıkarmaya devam etmeyi kendi çıkarı olarak görürdü. Fakat elçilik onun pek çok kimseyi ihtidaya sevk edemeyeceği konusundaki görüşlerini sık sık tekrarlamıştır. Ayrıca Hindistan'daki Osmanlı konsolosu da Webb'e gönderildiği ifade edilen 3 milyon Franka dair herhangi bir bilgi olmadığını belirtmiştir. Bu sebeple Muhammed Webb'e ödenmesi kararlaştırılmış ve kendisine bildirilmiş olan cüzi maaşın ödenmeye devam edilmesi gerektiği bildirilmiştir⁹⁹. Tekziplere rağmen bu olaylar onun muhtemelen Osmanlı yardımının ve çalışmalarının hızının kesilmesinde önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın desteğini çekişinin arkasındaki sebeplerden birisi bu hareketin Protestan ve Katolik din adamlarının muhalefetine uğrayacağı ve hareketin başarısız olacağı düşüncesi idi¹⁰⁰. Bu yüzden elçilik bu işe karışılmaması ve tarafsız kalınması gerektiğini ifade etmişti¹⁰¹.

Ayrıca elçinin düşüncesinin merkezinde referans noktasının kendi medeniyetinin merkezi olan İslâm değil de bulunduğu Batı ülkesinin dini olan Hıristiyanlık olması da dikkat çekicidir. Yani Muhammed Webb'in faaliyetlerini değerlendirirken "*Hıristiyanlık indindeki İslâm imajının düzeleceği...pek çok kimseyi ihtidaya sevk edemeyeceği*" gibi ifade ve yaklaşımlar bunun tipik bir örneğidir.

Muhammed Webb, bütün bu zorluklarla mücadele ederken meseleyle bağlantılı olarak yeni bir problemle daha karşılaşmıştır. O da New York'taki Müslüman cemaatin liderliği veya bu cemaatlerin birbirleriyle olan ilişki ve rekabetleri konusundadır. Müslüman toplumu bölen bu faaliyetler den birisinin John Lant'ın çıkardığı The American Moslem gazetesi olduğu görülüyor. 15 günde bir yayınlanan gazetede Webb'in aleyhindeki yazıların ve "*Hz. Peygamber'in dini formasyonunu çok küçük yaşlarda amcası ile çıktığı ticari seyahatlerde Yahudi din adamlarını dinleyerek oluşturduğu şeklindeki*" misyoner iddialarının bulunması dikkati çekmektedir¹⁰². Keza daha önce Rusya tebaası iken ihtida ettiğini iddia etmekte olan Emin Nabukof adlı birisi ve bir ortağı, Keep'in iddialarını destekleyerek onu iyice zor durumda bırakmıştır. Webb'in, Nabukof'un bir ortağıyla Liverpool Müslüman cemaatinin lideri Abdullah William'in referansı ile geldiğini, Müslüman olduklarını beyan ettiklerini ve bu kişilere gazetede iş verdiğini ifade etmektedir. Kendilerinin gazeteyi belli bir miktar para karşılığı işletme isteği Webb tarafından reddedilince İslâmi gayretleri azalmış ve bu kişilerin yanlış davranışlarda bulunmaları ve güvenilir olmadığı yolundaki haberler alması üzerine işlerine son vermiştir. Uzun zaman kendisinden haber alınamayan Nabukof, New York'da yaptığı toplantı, bu toplantıda ezan okunması ve topluca namaz

⁹⁹ BOA, Hr.Sys, 63/45, 29 Ocak 1895, Washington Sefareti Tahrirati; BOA, Ya.Hus, 320/135, 22 Ocak 1895, Washington Sefaretinin Tahrirati.

¹⁰⁰ BOA, Hr.Sys, 62/14, 7 Temmuz 1893, Washington Sefareti Tahrirati .

¹⁰¹ Washington elçisi New York'da ikamet eden Muhammed Webb'le görüşmekten kaçınılması konusunda bu şehir konsolosunu uyarıştı. Elçi, "*Zaten Muhammed Webb İngilizce'den başka bir dille konuşmadığı gibi konsolos Fuad Bey de biraz Fransızca ve Arapça'dan başka bir dil bilmemektedir. Dolayısıyla bunların ciddi bir görüşme yapamayacakları açıktır*", diyordu. BOA, Hr.Sys, 62/14, 7 Temmuz 1893, Washington Sefareti Tahrirati.

¹⁰² C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 94.

kılınması gibi bazı faaliyetlerinden sonra yeniden adını duyurmuştur. Webb'in yavaş ve ölçülü propagandasına heyecanlı ve hızlı bir şekilde karşılık verdiği anlaşılan Nabukof'un etrafında bir cemaat oluşmuş ve New York'taki Müslüman cemaati bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Webb tarafından fakir ve iktidarsız bir derviş olarak ifade edilen Nabukof, Webb'in savunduğu çokeşliliğin karşısında yer alarak destek bulmaya da çalışmıştır. Davıdyan adlı bir Ermeni ile de İslâm'da kadın hukuku konusunda tartışmaya girmiştir¹⁰³. Elçilik İslâm konusunda bilgisizlikle suçladığı Nabukof'u Webb'in düşmanı olarak tanımlanmıştı¹⁰⁴.

Osmanlı hükümeti özellikle Sason olayları sonrasında Amerikan kamuoyunun Ermenilerce yanlış bilgilendirip, yönlendirmesine karşı Webb'den istifade etmek istemiştir. Osmanlı Devleti hakkında uydurma haberlerle dolu Ermeni raporlarıyla yanlış bilgilendirilen Amerikan halkı ve basının aydınlatmakta, basınla iyi ilişkiler kurarak hükümeti mesajını doğrudan halka iletmekle vazifelendirdiği Washington sefirinin yanı sıra Webb, bu maksatla gönderilen risalenin gereken yerlere ulaştırmakla görevlendirilmişti¹⁰⁵. Ayrıca Webb'in gazetesinde Ermeni olayları sebebiyle Osmanlılar lehine yazılar yazdığını görüyoruz. Bu yazılar gerçekleri ihtiva ettiği gibi aynı zamanda aldığı yardımın devamını sağlama amacına yönelik de olmalıdır. Bu yazıların birinde; *Avrupa Medeniyetinin başlıca mahzurlarından biri kimsenin kendi hal ve mevkiiinden hoşnut olmamasıdır. Toplumumuzda İslâm adetleri temel teşkil etseydi şimdi Amerika'da ne Nihilist ne de Sosyalist cemiyetler oluşurdu. İngiltere ve Amerika gazeteleri Osmanlı'nın bazı Anadolu vilayetlerinde güya İslâmlar tarafından Ermeniler hakkında mezalim yapıldığına dair olan yalan rivayetlerle ilgili haberleri yayınlamaktadırlar. Hristiyanların niyet ve hareketlerine ve Müslümanlara karşı reva gördükleri eziyet Avrupa matbuatına yansımadağı halde Ermenilerin tahammül edilemez hareketleri karşısında Müslümanların düzenli fiil ve hareketlerinin Amerika'ya bu şekilde yetiştirilmesi gerçekten hoş olmayan bir durumdur. Muslim World gazetesinin yayın politikası diğer dinleri aşağılayan veya halkı İslâm'ı kabul etmeye zorlayan değil kamuoyunu yanıltmayan bir anlayışla İslâmiyet'in fazilet ve gerçeklerinden, tarihî olaylarından bahseden, halkı İslâm konusunda doğru fikirlere yönlendirmekten ibarettir*¹⁰⁶ denmektedir.

Yine Ermeni olaylarıyla ilgili olarak Amerikan elçisinin Amerika tabiiyetine geçtikten sonra Osmanlıya dönen ve olaylara karışan Ermenilerin haklarının savunulamayacağı şeklindeki görüşlerine gazetesinde yer vermişti. Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu politikası ile ilgili olarak Hamidiye Alayları konusundaki politikasını da desteklemiştir¹⁰⁷.

¹⁰³ Nabukof, Webb'den farklı olarak poligaminin her ne kadar Osmanlı'da uygulanıyorsa da Müslümanların bu adeti terke çalıştıkları, bir zamanlar Amerika'da mevcut olan kölelik gibi bu adetin de zamanla ortadan kalkacağını söylüyordu. BOA, Hr.Sys, 72/85, 22 Aralık 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı; BOA, Hr.Sys, 69/20, 14 Aralık 1893, Washington Sefareti Tahrirâtı.

¹⁰⁴ BOA, Ya.Hus, 325/1, 5 Şubat 1895 Tarihli Washington Sefaretinin Tahrirâtı.

¹⁰⁵ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 92.

¹⁰⁶ Matbuat-ı Ecnebiye Kalem Müdürlüğü, Muhammed Webb'in Muslim World gazetesini ve diğer yayınlarını takip etmekteydi. Bu gazetede verilen Osmanlı Devleti ile ilgili bir haberde yapılan diplomatik bir yanlışlığın düzeltilmesi için Webb'in uyarılması istenmişti " ...padişahın unvanı için Fransızca mukabili olan "SMI le Sultan" yazılacak yerde "SA le Sultan" yazılması mugayir-i ahval olduğundan düzeltilmesi için sefarete bildirilmesi" istenmişti. BOA, Hr.Sys, 62/14, 12 Ağustos 1893.

¹⁰⁷ Gazetede, Rusya'nın Doğu Anadolu'da kendi yanındaki toplumlara etkileyerek onlarda milliyetçilik düşüncelerini uyandırmasına karşılık, Osmanlı Devleti'nin Hamidiye Alayları konusunda izlediği politikasını haklı bir tedbir alma olarak değerlendirmişti. BOA, Hr.Sys, 2867/13, 1 Nisan 1895, Moslem World.

Ermeniler ve diğer hususlarda batı basının Osmanlıya yüklenmesi üzerine daima savunmada kalan Osmanlı elçilikleri bu konuda izlenecek politikanın değiştirilmesini de istemişlerdi. Bu haberleri devamlı tekzip etmek yerine bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sağladığı büyük ekonomik gelişmelere dikkati çeken eserler ve yazılar yayınlanması ve devamlı savunma durumundan uzaklaşılması gerektiği ifade edilmişti¹⁰⁸. Ayrıca olaylar, Osmanlı Devleti'nin özellikle Ermeni meselesi konusunda basın yoluyla destek ihtiyacı azalınca, Webb'e ihtiyaç kalmadığı ve desteğini çektiğini de düşündürmektedir.

Abdülhamit devrinin dış basınla olan ilişkilerinde görülen özelliklerinden birisi, güvensizlikti. Batı basının Osmanlı sarayını para sızdırma aracı ve alanı olarak görmesi, Muhammed Webb ile ilgili çıkan yolsuzluk söylentileri sonucunda Osmanlı devlet adamlarının Webb'e karşı da güvensizlik duymaları da desteğin çekilişinde rol oynayabilir. Aslında Osmanlı Devleti'nin Webb ile ilişkileri düzenli olmasa da devam etmiştir. Webb, 19 Eylül 1901'de Osmanlı Devleti'nin New York Fahri Baş Şehbenderliğine atanmıştı¹⁰⁹. Buradan Osmanlı Devleti'nin Webb ile ilişkilerini imajına hasar vermeyecek bir şekilde yürüttüğü anlaşılmaktadır. Çünkü Webb artık yoğun faaliyetleriyle Amerikan toplumunun tepkisini çekmemekte, çok daha yavaş ve münferit faaliyetlerde bulunduğu; Hıristiyan ülkesinde bir İslâm misyoneri havasından uzaklaşmış olduğu söylenebilir.

Sonuç

Muhammed Alexander Russell Webb'in Müslüman olduktan sonra 1893'te Amerika'da İslâm'ı yaymak üzere giriştiği faaliyetleri, karşılaşmış olduğu problemler sebebiyle 1896'da azalmaya başlamıştır. Bunda Hint Müslümanlarının desteklerini çekmeleri, daha doğrusu vaat ettikleri veya taahhüt ettikleri yardımı yerine getirememeleri etkili olmuştur. Bunun yanında İslâmiyeti yayma faaliyetlerinin Amerikan toplumunda istenilen yankıyı yapmaması, veya bu yankıların genellikle tepki şeklinde oluşu da önemli rol oynamıştır.

Webb, propaganda hareketini yürütürken İslâm dünyasının ayakta kalan tek siyasî gücü olan Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Fakat Osmanlı yardımı da sürekli ve bu hareketi yürütecek kadar büyük olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin düzenli ekonomik desteğini çekmesi onun faaliyetlerini yavaşlatmıştır. Bütün bunlar Webb'i, hedeflediği misyonunu gerçekleştirmekten uzaklaştırmıştır. Muhammed Webb'in Amerika misyonunun etkisiz bir biçimde kapatmasının arkasında ne Hint'ten ne de Osmanlıdan istenilen seviyede destek bulamayışının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bu olaydaki Osmanlı rolü başka bir padişah zamanında geçseydi bunu Osmanlı hükümdarının ihtida etmiş bir Batılıya isteği üzerine yaptığı yardım olarak değerlendirebilirdik Ancak söz konusu II. Abdülhamit ve devri olunca, onun Muhammed Webb'i desteklemesi, olaya, Panislamizm'in Amerika'daki küçük bir yansıması olarak bakmaya zorlamaktadır. Fakat Panislamizm'in merkezden uzaklaştıkça sembolikleşen vasıtaları ve sadece bir hayal haline gelişi, nihayetinde beklentilerin farklılaşmasına sebep olmaktadır. II. Abdülhamit'in temkinli, ölçülü ve realist politikası ile Webb'in yeni girdiği dinin heyecanı ile hedeflediği büyük misyonu arasında bir diğer deyişle Osmanlı Devleti'nin siyasal bakışı ile Webb'in dinî bakışı arasında çok fark vardır. Ortak noktalar ve birliktelik bu yüzden kısa olmuş ve sembolik düzeyde kalmıştır.

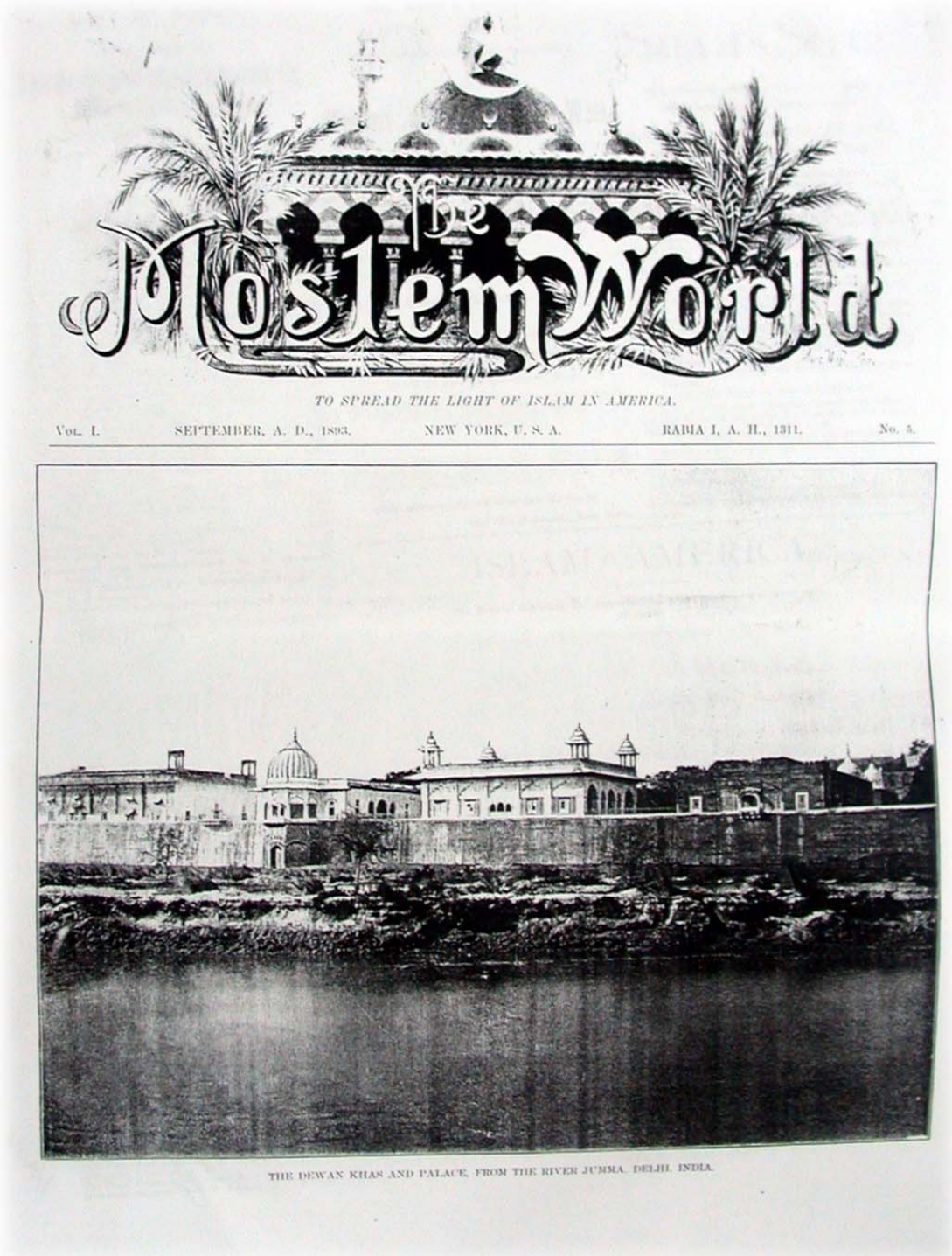
¹⁰⁸ BOA, Hr.Sys, 2867/13, 1 Nisan 1895, Moslem World.

¹⁰⁹ C. Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası", s. 93.

EKLER

Muhammed Alexander Russell Webb

Muhammed Webb'in Yayınladığı "The Moslem World" Gazetesi

THE MOSLEM WORLD,

... AND ...

VOICE OF ISLAM.

ULSTER PARK.

CABLE ADDRESS:
DEFINIO.

ULSTER COUNTY,
NEW YORK,
UNITED STATES OF AMERICA.

July 22/96.

29 21
25 7 97
Your Excellency:

I have the honor to present to Your Excellency the enclosed letter written by Rev. Adams, a prominent and influential citizen of Salem, Oregon, U. S. A., and the writer of the communication published in an American journal which I forwarded to Your Excellency recently. My purpose is to acquaint Your Excellency with the sentiment of justice and fairness toward Turkey which is rapidly spreading among prominent Americans as one of the results of my efforts in the circulation of Islamic literature here.

I have quite a number of similar letters which I have intended to publish in our journal, *The Moslem World*, but, owing to the irregular receipt of money, I have been unable to issue the paper on time and it has, therefore, been excluded from the second-class privilege of the American Postal Service. It seems expedient not to attempt to resume the publication until I can do so with a reasonable certainty of issuing it regularly and, hence, I am directing my efforts in the channels of personal work and the circulation of pamphlets. Trusting that this course will meet with Your Excellency's approval I beg to remain.

Your Excellency's Most Obedient Servant,
M^r. Alexander Russell Webb

To His Excellency,
Tevfik Pasha,
Minister of Foreign Affairs,
Constantinople Turkey.

Muhammed Webb'in Osmanlı Yetkililerine Yazmış Olduğu Mektup

The Moslem World

AND VOICE OF ISLAM.

DEVOTED TO THE DISSEMINATION OF THE ISLAMIC FAITH.

VOL. I.

ULSTER PARK, NEW YORK, APRIL 1, 1895.

No. 4.

PEARLS FROM JELALUDDIN.

[From the Mesneviyi Sherif-Redhouse's translation.]

THOUGH soul and body be as one,
Sight of his soul hath no man won.

Whole seas a fish will never drown;
A poor man's day seems all one frown.
What boot from counsel to a fool?
Waste not thy words; thy wrath let cool.
Cast off lust's bonds; stand free from all;
Slave not for pelf; be not greed's thrall.
Pour rivers into one small gill,
It can but hold its little fill.

A mirror best portrays when bright;
Begrimed with dust its gleam grows slight.
Then wipe such foul alloy away;
Bright shall it, so, reflect each ray.

Things non-existent often frenzy paints;
We see mankind deluded over feints.
Their peace, their war, not seldom for a sham;
Their pride, their shame, some sorry epigram.

But visions, such as blessed saints entrance,
Reflections are from heaven's inhabitants.

Pray God to grant thee our meek respect;
The puffed-up fool's remote from Heaven's elect.

A shameless monarch to himself's a curse,
A fire-brand to his realm; nay, even worse.

Whatever grief and sorrow's on us sent,
Of wickedness and guilt's a punishment.
The hardened sinner, who his God offends,
A ruthless robber is; he spoils his friends.
He who is shameless in his words and deeds,
Despair from disappointment is his meed.

THE TRUE LIFE.

IN the communion of the Spirit with its Divine Source, the animated powers of its own Centre are entirely withdrawn from their contact with the physical body. They are lifted by the power of the will to endure that separation. It was this that the Prophet knew when he was taken from his own body to behold the realities of the world of cause. He could not have endured the absence or separation if he had not already withdrawn himself from the outer life of form, by the internal and fuller life of the soul manifested in mind rather than in its physical reflexes. In this vision he beheld the true aspect of life; that is, he was made conscious of the powers that await us when we have accomplished our mission in this form. He was made to see that the human mind was only the carrier of these powers, as the body had been used by the mind—and that the soul was the mover, and gave to the mind its powers that were called its own. He was also shown that the human form was preserved from dissolution by the soul's abiding in it, and that death came when the soul no longer needed this support for the furtherance of its own life. For where the soul has triumphed over these vehicles of its manifestation, it is relieved of their encumbrance. This is the masterful law of occupation from the side of truth—and not avowed from the standpoint of human reason. The hope of the soul is realized when it can behold itself in the life of the Spirit. Yet it cannot forbear any of its demonstrations or overcomings, for they are all parts of this whole. When the Prophet had tasted these joys, he was bidden to return and complete his work. This being assured, he could also bear this life in its more perfected fulness, as his already risen spirit

was made confident of his own deliverance. Restless and unsubdued wills cannot experience this state; they belong to the formative state, and must perform their work of redemption before they can be offered for this inner life. The bordering reason that unites us by intellectual conception can neither be the means of this "indwelling." It is only the peaceful channels of the human heart filled with the currents of the Universal Stream that can supply the mind with the power to receive this fuller life.

VETERAN.

AMERICAN papers have attacked Mr. Terrell, the U. S. Minister to Turkey, for not defending the interests of Armenians, who, having become naturalized American citizens, return to Turkey. Mr. Terrell has a thorough knowledge of the value of these persons, and is in thorough sympathy with the Turkish Government, who desire to suppress a mischievous and insubordinate party who correspond to the socialists that all other governments are imprisoning and condemning to death. Turkey has recently been organizing the nomadic Kurds on its Russian frontier in Asia into cavalry regiments, arming them with modern improved weapons, and having them drilled by officers from the regular army. Russia is trying to counteract the effects of this movement by arousing the national feeling of the Kurds through chieftains who are under Russian influence.

SIR ELLIS ASHMEAD BARTLETT, M. P., insinuates very pointedly that the London *Telegraph* "faked" its sensational telegrams concerning the "Armenian atrocities." It would not surprise us in the least to find that Sir Ellis was on the right track.

Muhammed Webb'in Yayınladığı "The Moslem World and Voice of Islam"
Gazetesi

THE VOICE OF ISLAM.

THE JOURNAL OF THE AMERICAN MOSLEM BROTHERHOOD.

VOL. I.

NEW YORK, U. S. A., JUNE, 1, 1894.

No. 1.

WELCOME TO ISLAM.

BY JAMES S. LAIDLAW.

"There is no God but God!" on high!—
Arose in the East in days gone by.
And still at evening's tranquil hour
Is heard from the minaret's lofty tower.

And now that sentence comes to-day
To this western land of America:
To set the minds of the people free,
From superstitious Idolatry.

"There is no God—but God" alone!—
No other God, will reason own:
Save Him whose Omnipresent Grace,
Fills all the boundless fields of space.

No Hybrid—with a human face—
Will be accepted by the race
Of men and women yet to be,
As the universal Deity.

The God of Newton and Laplace,
Must be commensurate with space.
The central source, of love and light:
Measureless and Infinite!—

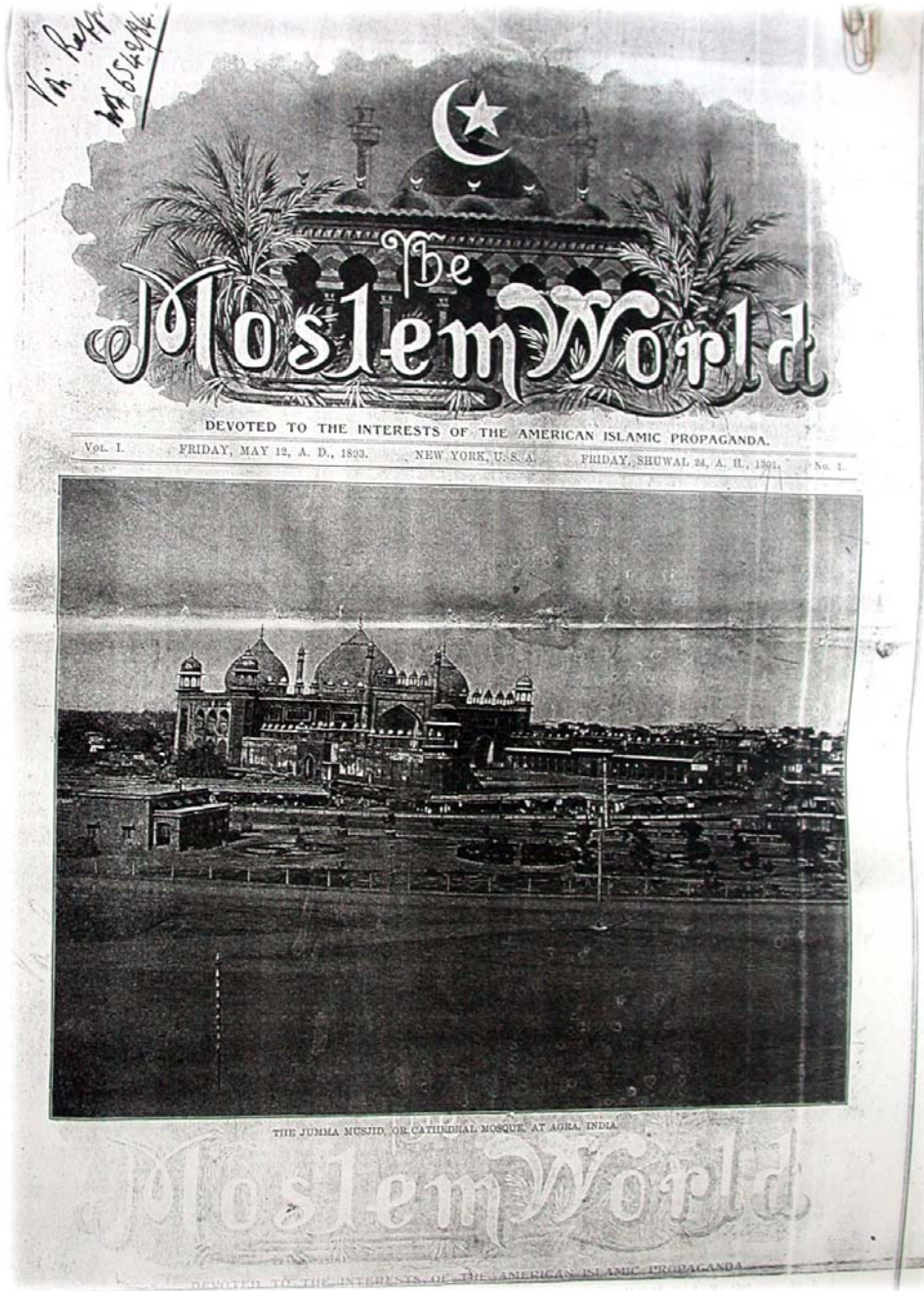
Then Hail! to the Crescent and the Star!
That comes from eastern lands afar—
The symbol of celestial light—
To banish superstition's night.

F. Marion Crawford, the famous novelist writes: "There is no nation in the world more attached to religion, both in form and principle, than the Osmanli. Their public ceremonies bear a stamp of vigor and sincerity rarely equalled in Christian countries. No one can witness the rites practiced in the Mosque of the Aga Sophia without being profoundly impressed with the power of Mohammedan faith. The church is magnificent and awe inspiring. There is something startling

in the enormous shields inscribed in gold with the names of God, Mohammed, and the earliest Khalifs, when viewed at night during the last week of the feast of Ramadan. Far down an Imaum intoning a passage of the Koran, introducing the ornaments peculiar to the ancient Arab chant, ten thousand human worshippers stand, as they have stood for centuries, on the last day of Ramadan. A man looks down upon this scene, and whatever be his own belief, he cannot but feel an unwonted thrill of admiration, a quiver of dread, a tremor of awe, at the grand solemnity of this unanimous worship of the Unseen. The voice of an Imaum rings out like a battle signal from the lofty balcony of the Mastaba, awaking in the fervent spirits of the worshippers the warlike memories of mighty conquests, for the Osmanli is a warrior, and his nation is a warrior tribe. When we see him roused to the highest expression of his religious fervor, we involuntarily feel that thrill which we know to be genuine admiration.

Every time that American missionaries are persecuted in China or Armenia a wave of indignation passes over this country. Every time that the Russian Government perpetrates some new outrage on the Jews our philanthropists meet and pass resolutions of sympathy with the victims. And yet the other day Armenian workingmen were driven from their work at Stoneham, Mass., with sticks and stones, while at Portland, Me., an inoffensive Russian Jew was driven out of his house, his child killed, and his tenement torn down merely because he wanted to work. We have not observed that any indignation meetings have been held anywhere, however.

Webb'in "The Voice of Islam" Gazetesi

Muhammed Webb'in Yayınladığı "The Moslem World" Gazetesi